

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШІНСЬКОГО»

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЛОГОРИТМІКА»

Конспект лекцій до дисципліни «Логоритміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 016 Логопедія. Одеса, 2021. 61 с.

Розглянуто на засіданні кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Протокол від 23 вересня 2021 року № 2

Схвалено науково-методичною комісією
Протокол від «27» вересня 2021 року № 1

Рекомендовано до друку вченою радою Університету Ушинського
Протокол від 30 вересня 2021 року № 2

Розробник:

Г. К. Кавіна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Рецензенти:

О. Г. Бабчук – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Вступ

Дошкільний вік є сенситивним для розвитку сприймання, що слугує формуванню пам'яті, мислення, уваги. В основі розвитку вищих функцій лежить складний процес інтеграції зовнішнього світу у внутрішній. «Розвиток сприйняття різної модальності створює ту первинну базу, на якій починає формуватися мова» (Л. С. Виготський). Тому за різноманітних порушень бажано особливу увагу приділяти розвитку сприйняття. Недоліки загальної мовленнєвої моторики виправляємо засобами логоритміки. Логоритміка – це низка вправ, завдань, ігор, що поєднує в собі музику і рухи, музику і слово, музику, слово і рухи. І все це спрямовано на виконання корекційних, освітніх та оздоровчих завдань. Методично правильно дібрані вправи на заняттях з логоритміки впливають на загальний тонус, настрій, на моторику, нормалізують дихання.

Мета навчальної дисципліни: «Логоритміка» - ознайомити студентів, що опановують додаткову спеціальність «Логопедія», з особливостями рухової сфери у дітей з тяжкими порушеннями мовлення та формування у них умінь проведення логоритмічних занять з урахуванням вимог, які висуваються на сучасному етапі до вчителя-логопеда.

Очікувані результати навчання дисципліни:

Здобувач вищої освіти знає:

- основні поняття категоріального апарату, принципи, завдання і методи логоритмічної роботи при порушеннях мовлення; історичні аспекти її становлення;
- основні показники нормативного і патологічного розвитку моторної і мовленнєвої діяльності при різних мовленнєвих розладах;
- клінічну типологію і психолого-педагогічну характеристику контингенту, який займається логопедичною ритмікою;
- основні напрями в системі профілактичних заходів і методиці діагностичної і корекційної логоритмічної роботи при порушеннях моторики і мовлення;

Здобувач вищої освіти вміє:

- виявляти особливості моторних і мовленнєвих функцій, диференціювати їх від нормативного розвитку;
- визначати клінічну типологію мовленнєвої патології, рівень мовленнєвого і моторного розвитку.
- використовувати різні методи та прийоми навчання та виховання в процесі проведення логоритмічних занять, виходячи з пізнавальних можливостей та перспектив розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями;
- здійснювати специфічний та індивідуальний підхід до дітей з порушеннями мовлення на основі знань про структуру їх дефекту, умов виховання, здібностей, мотивації;
- визначати та удосконалювати форми та зміст корекційно- педагогічного та логопедичного процесу, спрямованого на подолання порушень мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку; й опанувати такі компетентності:

ТЕМА 1. ЛОГОРИТМІКА: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ. ВИНЕКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛОГОРИТМІКИ

Ще на початку ХХ століття в багатьох країнах Європи набула поширення програма ритмічного виховання, відома як метод ритмічної гімнастики. Її створив швейцарський педагог і музикант, професор Женевської консерваторії — Еміль Жак-Далькроз. Сутність цієї методики полягає в тому, що завдяки поєднанню ритму, музики та руху було розв'язано завдання «виховання ритму за допомогою ритму» спочатку у музикантів, а потім — у звичайних дітей, починаючи з дошкільного віку. За допомогою спеціально дібраних вправ Е. Жак-Далькроз розвивав у малюків музичний слух, пам'ять, увагу, чуття ритму, пластичну виразність рухів. У комплексі вправ керівним і формотворчим початком Далькроз вважав музику.

Подальший розвиток система Далькроза отримала в роботах його учнів — Н. Г. Александрової та В. О. Гринер. У 1930-ті—1940-ві роки систему музично-ритмічного виховання в тодішньому Радянському Союзі розробляли педагоги-ритмісти (Н. Г. Александрова, В. О. Гринер, Н. П. Збруєва, Є. В. Конорова, М. О. Румер, Е. П. Шепулін), які обов'язково враховували у своїй роботі наведені далі особливості.

1. Вікові (дошкільна й шкільна секція) та статеві особливості.
2. Професійні особливості (заняття ритмікою за специфікою різняться у художніх, музичних, хореографічних та театральних школах і училищах).
3. Моторна та інтелектуальна обдарованість учнів. Н. Г. Олександрова підкреслювала, що заняття ритмікою з «дефективними» дітьми мають будуватися за іншими принципами, ніж із «нормальними».
4. Заняття ритмікою повинні виховувати почуття колективізму.
5. Ритміка дає змогу дитині проявити себе у рухах не тільки завчених, а й у нових.

У 1950—1960-ті роки систему музично-ритмічного виховання дошкільнят на теренах СРСР розробляли Н. О. Ветлугіна, О. В. Кенеман та їхні учні. Із часом з ритмічної гімнастики та музично-ритмічного впливу виокремилася лікувальна ритміка.

Піонером уведення лікувальної ритміки в систему лікування пацієнтів став академік, видатний психіатр Василь Олексійович Гіляровський. Під його керівництвом 1926 року в Спеціалізованій клінічній лікарні № 8 ім. З. П. Соловйова (м. Москва, Росія) було впроваджено особливу систему лікувальної ритміки для дітей і дорослих. Подібну лікувальну ритміку почали застосовувати і в логопедичних установах. Спочатку її використовували в роботі з дітьми, які страждали на заїкання. Наприклад, у заїкуватих дітей 12—15 років було виявлено порушення моторики, а відтак — запропоновано систему фізичних вправ для усунення заїкання у таких дітей.

У 1960-ті роки польський логоритміст Аврелія Розенталь спробувала ввести елементи ритмопластики в логопедичну роботу. У своїй терапевтичній програмі вона використовувала новий спосіб коригування мовлення — логоритміку, який спирався на поєднання слова та музичного ритму, отже — містив як запрограмований, так і імпровізований музичний матеріал.

Ще одним прихильником ідей Е. Жак-Далькроза був німецький композитор, музикант і педагог Карл Генріх Марія Орф. Його методична концепція полягала у максимальному розвитку активності дітей через музику й танець. Заняття були засновані на синтезі слів, музики й руху, до того ж рухи поєднувалися з ритмічним промовлянням, співом та грою на простих музичних інструментах. Перевагою цього методу є використання творчих можливостей дитини та збагачення малюка естетичними емоціями. Концепцію Орфа до сьогодні всебічно застосовують: її елементи є складовою програм дошкільних навчальних закладів Європи.

1976 року було створено навчально-методичний фільм «Логопедична ритміка в дитячому садку» (автор сценарію Г. О. Волкова). Наведений у цій кінострічці різноманітний логоритмічний матеріал можна використовувати в коригувальній роботі для усунення функціональної дислалії (розладу мовлення, що виявляється в порушенні вимови звуків), стертої форми дизартрії (нерозбірливого мовлення) та заїкання.

В. Грінер у своїй роботі «Логопедична ритміка для дошкільнят» говорить про необхідність застосування логоритмічних занять в логопедичних групах, що є найважливішою основою для виправлення не тільки моторики дитини, але і безпосередньо її мовленнєвих недоліків. Науковець вказує, що мета логоритміки - пов'язати завдання гімнастики із завданнями мовлення.

Г. Шашкіна пропонує іншу структуру логоритмічного заняття : підготовчу частину, яка включає в себе ходьбу спокійного характеру під маршову музику, вправи на різні види ходьби і бігу, з рухами рук, зі зміною напрямку, зі зміною рухів, з перестроюванням; основну частину, що включає вправи на розвиток дихання, вправи для чіткого промовляння голосних звуків (фонетична ритміка голосних звуків без музичного супроводу), голосові вправи, вправи для чіткого промовляння складів, мовні ігри, мовні ігри на увагу, переключення, синхронність, загально-розвиваючі вправи з положення стоячи, вправи для розвитку мовних, мимічних і тонких рухів пальців рук, загально-розвиваючі вправи з положень сидячи і лежачи; заключну частину, яка передбачає вправи на відновлення дихання і релаксацію, різні види спокійної ходьби.

Г. Волкова пропонує поетапне використання логоритмічних засобів на логопедичних заняттях. Так, підготовчий етап має на меті: створення умов для встановлення контакту; формування та коригування основних рухів (загально-розвиваючі і рухові комплекси в рухливих іграх); виховання сенсорних і сенсомоторних компонентів почуття ритму дітей, з використанням здібності малювання. На етапі формування основних

рухових вмінь дитини науковець за мету ставить: тренування основних рухів (біг, ходьба, лазіння, стрибки, метання м'ячів і т. п.). У вправи та ігри вводяться різні предмети, що відрізняються один від одного. Проводяться вправи та ігри з виховання виразності, ритму і темпу рухів. діяльності дітей.

Питання до самостійного опрацювання:

1. Історія розвитку музичної та логопедичної ритміки.
2. Сучасні методики розвитку логоритмики.

ТЕМА 2 ЗАСОБИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РИТМІКИ

Все, що оточує нас живе за законами ритму. Зміна пір року, день і ніч, серцевий ритм і багато іншого підпорядковане певному ритму. Будь ритмічні рухи активізують діяльність мозку людини. Тому з самого раннього дитинства рекомендується займатися розвитком почуття ритму в доступній для дошкільнят формі - ритмічних вправах і іграх. Логопедична ритміка є своєрідною формою активної терапії, засобом дії в комплексі методик.

Ритм є компонентом, які мають відношення до розподілу рухів в часі. Ритмічні рухи легше засвоюються. Ритмічність рухів полегшує їх автоматизацію, що має величезне значення для корекційної роботи.

Ритм знаходиться в складному взаємозв'язку і взаємозалежності з темпом. Темп є, з одного боку, ступінь швидкості, швидкості рухів, а з іншого, певну частоту повторення рівномірно виконуваних багатократних рухів, наприклад, кроків при ходьбі, бігу. **Темп** є засобом тимчасової організації рухів людини, який має свої характерні особливості у кожного індивідуума і знаходиться в залежності від загального тону ЦНС, пов'язаного з темпераментом. Варіації темпу можуть бути дуже значні, але для кожної людини є свій «улюблений», або вроджений, темп. Спостереження за рухами дитини досить для того, щоб судити, який темп для неї є комфортним.

Саме слово «логоритміка» складається з двох частин: «лого» - термін грецького походження, що в перекладі означає «виховання правильного мовлення», та «ритміка» - термін також має грецьке походження й означає «рівномірний, розмірений»

Об'єктом логопедичної ритміки є структура мовного дефекту, немовні психічні функції і мовні порушення у осіб з мовною патологією.

Предметом логоритміки- різноманітні порушення психомоторних, сенсорних функцій і система рухів у поєднанні з музикою і словом.

Мета - подолання мовного порушення шляхом розвитку і корекції немовних і мовних психічних функцій і зрештою адаптація людини до умов зовнішнього і внутрішнього середовища.

Логоритміка – це низка вправ, завдань, ігор, що поєднує в собі музику, рухи, музику і слово, музику, слово і рухи. І все це направлене на вирішення корекційних, освітніх, а також оздоровчих задач.

В результаті рішення **оздоровчих** завдань у людей з мовними порушеннями зміцнюється кістково-м'язовий апарат, розвиваються дихання, моторні, сенсорні функції, виховується почуття рівноваги, правильна осанка, хода, грація рухів.

Здійснення **освітніх** завдань сприяє формуванню рухових навичок і умінь, просторовому представленні і здатності довільно пересуватися в просторі відносно інших людей і предметів; розвитку спритності, сили, витривалості, перемикаємості, координації рухів, організаторських здібностей.

Корекційних завдань: розвиток мовної моторики для формування артикуляційної бази звуків, фізіологічного і фонаціонного дихання; формування і закріплення навичку правильного вживання звуків у різних формах і видах мовлення, у всіх ситуаціях спілкування, виховання зв'язку між звуком і його музичним чином, буквеним позначенням; формування, розвиток і корекція слухо-зорово-рухової координації

Логоритміка пов'язана з різними видами музичної діяльності: співи, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих музичних інструментах.

Співи – включають в себе вправи та підспівки для тренування периферичного відділу мовного апарату а також вправи для розвитку дрібної моторики, ігри зі співами, координацію співів і рухів.

Сприйняття музики (слухання) – використовується для релаксації для активізації і розвитку слухової уваги а також розвитку вольових рис характеру.

Музично-ритмічні рухи – мають на увазі вправи, ігри зі співами та словом, інструментальні ігри для розвитку уваги, пам'яті, координації рухів, орієнтації у просторі, почуття ритму, тощо.

Гра на музичних інструментах – допомагає розвитку почуття ритму та дрібної моторики. Музичним іграшкам і дитячим інструментам відводиться особлива роль, так як вони втягують дитини в сферу музики, допомагають розвивати його творчі здібності.

На логоритмічних заняттях для розвитку звуковисотного слуху використовують дзвіночки, які звучать по-різному по своїй висоті, і діти дізнаються, який дзвіночок співає вище, який нижче. Металофон, поставлений похило, може стати «музичної драбинкою»: діти вчаться розрізняти напрямок звукоряду, відстань між звуками.

Для розвитку ритмічного почуття використовуються інструменти ударної групи або ж будь-які інструменти, які мають звук тільки однієї певної висоти. Наприклад, гра «музичне відлуння»: одна дитина придумує свій ритмічний малюнок, а інша точно його повторює. Для розвитку тембрового слуху корисно порівнювати звучання не тільки різних інструментів, а й подібних за тембром і характером звучання, наприклад, бубенчика і бубна.

Для розвитку динамічного слуху застосовуються всі інструменти, на яких діти можуть довільно посилювати чи послаблювати звучання в залежності від ігрової ситуації (гри типу «холодно - гаряче»).

Гра на музичних інструментах - іграшках сприяє розвитку рухів кисті руки, наприклад, молоточком на металофоні; розвитку дихання під час гри на кларнетах, дудочках; розвитку голосу, артикуляції при виконанні пісень, попевок; розвитку слуху при підборі знайомих пісень, примовок, лічилок для виконання на музичних інструментах; для нормалізації просодической сторони мови при імпровізації ритмічних і мелодійних попевок, при грі в ансамблі, дотримуючись загальну динаміку, темп, своєчасне вступ в гру і закінчення гри.

Досягнення цілей логопедичної ритміки здійснюється з урахуванням наступних **принципів**:

1. Принцип упереджувального підходу, який диктує необхідність раннього виявлення дітей з функціональними та органічними відхиленнями в розвитку з однієї сторони, та розробку адекватного корекційного навчання – з іншої.
2. Принцип розвивального навчання виявляється в тому, що навчання повинно вести за собою розвиток дитини.
3. Принцип поліфункціонального підходу, який передбачає одночасне рішення декількох корекційних задач в структурі одного заняття фонетичної або логопедичної ритміки.
4. Принцип активності та свідомості дітей, який означає, що педагог повинен передбачити в своїй роботі прийоми активізації пізнавальних здібностей дітей. Перед дитиною необхідно ставити пізнавальні задачі, в рішенні яких вона повинна спиратися на свій досвід.
5. Принцип доступності та індивідуального підходу передбачає урахування вікових, фізіологічних особливостей та характеру патологічного процесу. Дія цього принципу будується на послідовності рухових, мовленнєвих та музичних завдань.
6. Принцип поступового підвищення вимог, який містить поступовий перехід від простих до складних завдань по мірі оволодіння та закріплення навичок, які сформувалися.
7. Принцип наочності забезпечує тісний взаємозв'язок та широку взаємодію всіх аналізаторних систем організму з метою збагачення слухових, зорових та рухових образів дітей. Реалізація цих принципів відбувається в процесі використання наступних засобів

Поєднання музики, руху та слова у логоритміці відбувається по-різному, але якою б не була частка музики та слова, музики та руху у вправах — усі вони в комплексі формують та впорядковують рухову сферу дитини й позитивно впливають на її особистість та мовлення.

Симбіоз слова, музики та руху в логоритміці заради подолання вад мовлення дошкільника має на меті: 1) поєднати у свідомості дитини мовлення з рухом і музичним ритмом; 2) розвинути основні рухи малюка; 3) розвинути музично-ритмічне чуття дитини.

Досягнення цієї мети можливе, якщо успішно працювати над складовими кожною з них.

1. Зв'язок мовлення з рухом і музичним ритмом	1) Розвиток дихання, голосу, артикуляції; 2) координація рухів зі словом; 3) виразність рухів і мовлення; 4) координація співу з ходьбою; 5) розвиток уяви та творчих здібностей
2. Розвиток основних рухів	1) Формування правильної постави; 2) опанування різних видів ходьби; 3) формування та розвиток уміння орієнтуватися у просторі, правильно перешиковуватися; 4) набуття навичок виразного руху; 5) розвиток дрібної моторики руки
3. Розвиток музично-ритмічного чуття	1) Активізування уваги; 2) набуття вміння зображати характер ритму в русі та мовленні; 3) визначення чуття музичного ритму

Засоби логопедичної ритміки можна представити як систему поступово ритмічних, що ускладнюються, логоритмічних і музично-ритмічних вправ і завдань, що лежать в основі самостійної рухової, музичної і мовної діяльності дітей з мовною патологією.

Засобами логопедичної ритміки є: ходьба і марширування в різних напрямках; вправи на розвиток дихання, голосу і артикуляції; вправи, що регулюють м'язовий тонус; вправи, активізуючі увагу; рахункові вправи; мовні вправи без музичного супроводу; вправи, що формують почуття музичного розміру або метра; вправи, що формують почуття музичного темпу; ритмічні вправи; спів; вправи в грі на музичних інструментах; самостійна музична діяльність дітей з мовними порушеннями; ігрова діяльність; вправи для розвитку творчої ініціативи.

Традиційне заняття з логопедичної ритміки складається з таких частин: вправи на орієнтацію в просторі, ритміко-гімнастичні вправи, вправи з дитячими музичними інструментами, ігри під музику, танцювальні вправи, вправи на розвиток мімічної мускулатури та дрібної мускулатури рук, співу, вправи на розвиток загальної та слухової уваги, вправи на координацію слів з рухами, артикуляційні вправи. Залежно від завдань, які педагог ставить перед собою, на кожний розділ може відводитись різна кількість часу, але, в

будь-якому випадку, наприкінці заняття повинні міститися вправи на зняття напруги, розслаблення та заспокоєння дітей. Заняття з логоритміки не повинно обов'язково містити в собі всі указані елементи. Побудова заняття, кількість вправ також залежить від корекційних, розвивальних, виховних завдань, які поставлені педагогом в даному випадку.

Вправи на орієнтацію в просторі є елементом кожного заняття, його організуючим початком. Вправи цього розділу спрямовано на те, щоби навчити дітей організованості під час проведення занять, наприклад: шикуватися в колону, ланцюжок, швидко знаходити своє місце, зберігати дистанцію, ходити по колу, в заданому напрямку, різними видами кроків тощо.

Ритміко-гімнастичні вправи сприяють розвитку м'язів шиї, плечового поясу, корпусу, ніг, узгодженню рухів рук з рухами ніг, тулуба, голови, напрацюванню координації рухів та необхідних музично-ритмічних навичок.

Вправи з дитячими музичними інструментами включають в себе організацію оркестру, коли діти підігрують педагогу, який грає на фортепіано або баяні, орієнтуючись на музичний ритм. Спеціально розучувати музичні твори з оркестром не рекомендується.

Ігри під музику спрямовано на те, щоби навчити дітей змінювати рухи одночасно зі зміною музики, відповідно до музично-ритмічного образу. Навчання дітей танцям містить в собі набуття навичок чіткого та виразного виконання основних рухів та елементів танцю, умінь впізнавати та відтворювати в рухах особливості національних таночків.

Творчі завдання дозволяють кожній дитині реалізувати свої індивідуальні рухові, ритмічні, художні, інші здібності, роблять заняття емоційно різнобарвнішими, сприяють появі у дітей впевненості в собі, підвищенню самооцінки.

Вправи на розвиток дихання, голосу та артикуляції сприяють напрацюванню правильного діафрагмального дихання, тривалості видиху, його сили та поступовості. Їх можна поєднувати з рухами рук (вгору – вниз, вгору – в сторони та ін.), тулуба (повороти праворуч – ліворуч, нахили вперед), голови (нахили до грудей, повороти по колу).

Пальчикова гімнастика – розвиток мовлення Усі ми в дитинстві робили "Сороку-Ворону", "Ладусі", всі боялися "Рогату козу", але повторювали її та лякали батьків. Пам'ятаєте? Але не всі з нас знають, у чому сенс таких вправ. А виявляється і, навіть доведено вченими, що тонкі рухи пальців рук позитивно впливають на розвиток дитячої звуковимови та загальних інтелектуальних здібностей. Можна не зупинятися на вже відомих вправах, підключити фантазію і вигадати своє маленьке оповідання або казочку. У розділі "Пальчикова гімнастика" до кожного руху мається маленький віршик. Скористайтеся ним! Це буде корисно і для розвитку дрібної моторики, і для розвитку мовлення, і для розвитку уявлення. А після того, як казочка розказана, можна намалювати тематичну картинку, виліпити персонажів казочки з пластиліну, зробити намисто для головного героя або допомогти

йому пришити гудзик. Все, що ви вигадаете – сподобається вашому малюку і сприятиме його розвитку.

Питання до самостійного опрацювання:

1. Визначення ритму.
2. Визначення темпу.
3. Визначення понятійного апарату Логоритміки (об'єкт, предмет, мета)
4. Які задачі вирішує заняття з Логоритмічної ритміки?
5. З чкими видами музичної діяльності пов'язана Логоритміка?
6. Які принципи необхідно враховувати для досягнення цілей Логопедичної ритміки?
7. Основні засоби Логоритміки.
8. Структура логоритмічного заняття.

ТЕМА 3. ЛОГОПЕДИЧНА РИТМІКА В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ЗНМ.

Велике значення для корекції загального недорозвинення мовлення у дітей має логоритміка. Вона є своєрідною формою терапії, засобом впливу в комплексі методик. Оскільки ЗНМ є однією з найпоширеніших мовленнєвих вад, цією проблемою займаються не лише логопеди. Вона є актуальною для науковців, працівників-практиків медицини, дефектології та психології.

У вітчизняній логопедії під терміном «загальне недорозвинення мовлення» (ЗНМ) розуміється така патологія мовлення у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом, яка характеризується порушенням формування всіх компонентів мовленнєвої системи.

Р. Левіна подає визначення поняттю «загальне недорозвинення мовлення», як різні складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи (словниковий запас, граматична будова мовлення, зв'язне мовлення, фонематичні процеси та вимова звуків), які належать до (фонетико-фонематичної), звукової та лексико-граматичної сторони при нормальному слухові та відносно збереженому інтелекті.

ЗНМ може спостерігатися при найбільш складних формах дитячої мовленнєвої патології: алалії, афазії, дизартрії, ринолалії, або проявлятися як самостійне порушення.

В етіології ЗНМ виділяються різні фактори біологічного і соціального характеру. До біологічних факторів відносять: інфекції або інтоксикації матері під час вагітності, несумісність крові матері та дитини за резус-фактором або груповій приналежності, патологія натального періоду, постнатальні захворювання ЦНС і травми мозку в перші роки життя дитини.

Разом з тим ЗНМ може бути обумовлене несприятливими умовами виховання і навчання, пов'язане з психічною депривацією в сензитивні періоди розвитку мовлення. Найбільш важким і стійким варіантом

вважається ЗНМ, обумовлене раннім органічним ураженням мозку (лобних, скроневих, тім'яно-потиличних ділянок домінантної півкулі).

Основними ознаками ЗНМ в дошкільному віці є:

-пізній початок мовлення, уповільнений темп, своєрідний хід його розвитку, обмежений запас слів, досить стійкі труднощі у формуванні граматичної будови мови, дефекти вимови і звукового аналізу. Зв'язок між мовленнєвими порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку обумовлює ряд специфічних особливостей. У дітей із ЗНМ затримується формування сенсорних і рухових функцій, оптико-просторових уявлень, для них характерний низький рівень розвитку основних властивостей уваги: відзначається недостатня її стійкість, переключення, обсяг; страждають всі види пам'яті: слухова, зорова, моторна. При відносно збереженій смисловій і логічній пам'яті помітно знижені вербальна пам'ять і продуктивність запам'ятовування порівняно з дітьми у яких мовлення в нормі. У ряді випадків низька активність пригадування поєднується з обмеженими можливостями розвитку пізнавальної діяльності. Володіючи в загальному повноцінними передумовами для оволодіння розумовими операціями, доступними їх віку, діти відстають у розвитку наочно-образного мислення, без спеціального навчання з труднощами опановують аналіз, синтез, порівняння, відзначається ригідність мислення. Для більшості дітей з ЗНМ характерним є уповільнений розвиток моторної діяльності.

Рухова недостатність проявляється в: невпевненості при виконанні окремих рухів; зниженні швидкості; загальній незграбності; дискоординації при виконанні складних рухів; утрудненнях при виконанні серії рухів; значних труднощах при виконанні дій за словесною інструкцією; відтворенні послідовності елементів рухів

Дітям з ЗНМ притаманні повторення рухів, зупинка на якомусь одному русі, повільний темп, в'ялість рухів. Діти не можуть відтворити запропоновані рухи пальцями рук (наприклад, підняти 2 і 5 палець на правій і лівій руці, скласти пальці в кільце при виконанні кінестетичних вправ це вправи які спрямовані на відтворення статичних поз пальців та кістей рук за зразком логопеда), не в змозі працювати ножицями, не оволодівають в достатній мірі навичками образотворчої діяльності.

Більшість дітей з ЗНМ **погано орієнтуються в просторі**: плутають ліву-праву сторони, важко дається виконання серії рухів, особливо якщо у них не сформоване розуміння педагогів. Також у дітей з ЗНМ відсутнє почуття ритму, темпу, збідніла міміка. Тому виконання руху або серії рухів за словесною інструкцією викликає найбільші труднощі.

Залежно від вираженості мовленнєвого дефекту були виділені три рівні мовленнєвого розвитку.

Перший рівень недорозвитку мовлення характеризується повною або майже повною відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли у дітей, що розвиваються нормально, мовлення в основному сформоване. Діти 4-5 років, а іноді й старші, мають дуже обмежений активний словник, який складається з звуконаслідувань та звукових комплексів, що не зрозумілі

оточуючим. Звукові комплекси часто супроводжуються відповідними жестами, що дає можливість зрозуміти дитину. (Наприклад: “бі” з жестом крутіння керма автомобіля — замість “машина їде”). За своїм звучанням лепетне мовлення складається як з подібних до слів елементів (наприклад, “тіта” — киця, “сиса” — лисиця), так і з зовсім несхожих на правильне слово звукосполучень (наприклад, “гадуд” — горщик, “кі” — горобчик, “бю” — верблюдо, “капус” — борсук). Діти можуть користуватись окремими загальноживаними словами, але, як правило, ці слова мають спотворену складову структуру і звукове оформлення.

Одним і тим самим за звучанням, словом, діти позначають різні предмети (наприклад: “мак” — це всі різновиди квітів, вазони з квітами, клумби; “зима” — це пора року, санчата, зимові розваги дітей зимовий одяг). Назви дій замінюються назвами предметів (наприклад: грати м’ячем — “м’яч”; відкривати, закривати двері — “древ” (двері); назви предметів можуть замінюватись назвами дій (наприклад: “диван” — “пати” (спати)). Діти не користуються морфологічними елементами для вираження граматичних значень. Домінують “кореневі” слова, в яких відсутні флексії, майже повністю відсутнє розуміння значень граматичних змін слів за одиницею, множиною, родовою приналежністю тощо .

Діти з I-м рівнем ЗНМ практично не володіють фразою. Іноді спостерігається використання лепетних речень (наприклад: тато туту (тато поїхав); Вова ода (Вова п’є воду. Вова хоче води). Пасивний словник дітей значно ширший за активний. Саме цьому складається хибне враження, що діти все розуміють, але самі нічого не можуть сказати. Треба зазначити, що діти розуміють звернене до них мовлення лише в контексті ситуації. Вони не розуміють значень багатьох слів, значень граматичних змін слів. В імпресивному мовленні дітей суттєву роль відіграє лексичне значення слів, граматичні форми не враховуються.

Звукова сторона мовлення у дітей не сформована. Неможливо визначити точно стан звуковимовляння. Вимовляння окремих звуків часто не має постійної артикуляції. У дітей не сформована здібність до сприймання і відтворення складової структури слова. В активному мовленні переважають одно і двоскладові утворення. Діти не можуть оволодіти звуковим аналізом слів. Саме по собі завдання по виділенню звуків із слів незрозуміле дітям. Тому намагання навчити грамоті без відповідної мовленнєвої підготовки виявляються марними.

Отже, I-й рівень ЗНМ характеризується такими особливостями: активний словник у зародковому стані, він складається із звуконаслідувань, лепетних слів і лише невеликої кількості загальноживаних слів. Значення слів нестійкі, недиференційовані; пасивний словник ширший, ніж активний, проте розуміння мовлення поза ситуацією досить обмежене; фразове мовлення практично відсутнє; здатність відтворювати звукову і складову структуру слова не сформована.

Другий рівень загального недорозвинення мовлення характеризується більш високою мовленнєвою активністю дітей. У дітей з’являється фразове

мовлення. Але воно вельми спотворене в фонетичному і граматичному відношенні. Діти можуть більш менш розгорнуто розповісти про знайомі події, про себе, сім'ю, відповідати на запитання, складати примітивну розповідь за малюнком

На II-му рівні ЗНМ словниковий запас ще дуже відстає від вікової норми. У словнику переважають іменники, пізніше з'являються дієслова. Кількість прикметників вкрай обмежена (для порівняння: у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком в словнику у віці 2,5-3 років налічується приблизно 40 прикметників), а загальна кількість слів становить до 1000-1200 слів. Діти не знають слів, що позначають найменування різних частин тіла (тулуб, лікоть, коліно, плече та ін.); назви тварин та їх дитинчат; назви різних професій; назви кольорів, форми, розміру; замінюють слова іншими, близькими за значенням. (Наприклад: мама шие шапку, замість плете; вода — замість фонтан); навички словотворення у дітей відсутні.

Граматична сторона експресивного мовлення значно порушена. Спостерігаються грубі помилки в використанні ряду граматичних конструкцій: неправильне використання відмінкових форм (їде машину); помилки у використанні іменників чоловічого і жіночого роду (ді тої — 2 столи); відсутність узгодження прикметників і числівників з іменниками (пат матина — 5 машин; синь ліве — синій олівець; синь відо — синє відро).

Спроби дітей змінювати іменники та прикметники за родами, числами, відмінками, а дієслова за часом, в більшості виявляються невдалими. У дітей виникають труднощі в процесі використання прийменників: прийменники пропускаються (книга лизит той — книга лежить на столі; їхати гора — їхати з гори), замінюються (глиб ляте на девелі — гриб росте під деревом; розповідати на кота — розповідати про кота). Сполучники і частки використовуються в мовленні дуже рідко.

Фонетична сторона мовлення має характерні особливості. Порушене вимовляння приголосних: шиплячих, сонорів, свистячих, дзвінких та глухих, твердих та м'яких. Кількість порушених звуків сягає 16-20 і більше. Голосні звуки артикуються нечітко. Страждає звуконаповнюваність слів, спостерігаються пропуски приголосних на злитті (вок — вовк; бака — банка); додавання зайвих голосних (тарава, тирава — трава; дирова — дрова). Спеціальні дослідження виявляють у дітей недостатність фонематичного сприймання, несформованість фонематичних уявлень. Діти не підготовлені до оволодіння звуковим аналізом і синтезом слів. Діагностичним показником мовлення дітей з II-м рівнем ЗНМ є порушення складової структури. При відтворенні слів різної складової будови спостерігаються грубі порушення:

елізії — скорочення кількості складів (бабан — барабан; паміда — піраміда; ліве — олівець); персеверація — перестановка складів (состафол — світлофор; ядиги — ягоди; кабажан — баклажан); персеверації звуків у словах (фкаш — шкаф; ловк — вовк); додавання складів (шубака — шуба; телеля — теля); контамінації — об'єднання складових систем двох слів (ріжом — ріже ножем; капатом — копає лопатою; совіник — совок, віник);

антиципації — уподібнення складів (лалабан — барабан; лелебус — троллейбус).

Характер помилок складової будови зумовлений низьким рівнем фонематичних (сенсорних) та артикуляційних (моторних) можливостей дитини. Помилки, що проявляються в перестановці, додаванні, уподібненні складів свідчать про несформованість фонематичного сприймання. Перевага помилок типу скорочення кількості складів, скорочення звуків на злитті приголосних вказує на порушення в артикуляторній сфері.

Отже, II-й рівень ЗНМ характеризується такими особливостями: активний словник поширюється за рахунок іменників, дієслів, деяких (здебільшого якісних) прикметників, прислівників, але залишається ще вкрай обмеженим; поліпшується розуміння мовлення, поширюється пасивний словник, виникає розуміння простих граматичних форм; порушена вимова значної кількості звуків; спостерігається грубе порушення складової будови слів, характер помилок при відтворенні складової структури слова свідчить про низький рівень фонематичних і артикуляторних можливостей, не готові до оволодіння звуковим аналізом і синтезом; зв'язне мовлення в зародковому стані, діти користуються простими, непоширеними реченнями; яскраво виражений експресивний аграматизм.

Третій рівень загального недорозвинення мовлення характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення зі значним лексико-граматичним і фонетико-фонематичним недорозвиненням. Звукова сторона мовлення більш сформована, але ще спостерігаються такі типові помилки: недиференційована вимова свистячих, шиплячих звуків, африкатів і сонорів. Треба зазначити, що один звук може замінювати одночасно 2 і більше звуків даної або близької фонематичної групи. Наприклад: звуком [с'] (який може ще не мати чіткої вимови) замінюються звуки [с, ш, ж, ц, щ, ч] (сюмка — сумка, сюба — шуба, сюз — жук, молодесь — молодець, сітка — щітка, ключь — ключ); заміна звуків більш простими за артикуляцією. Наприклад: ука — рука; дук — жук; тотна — сосна; нестійке використання звуку, коли в різних словах він вимовляється по-різному; змішування звуків, коли ізольовано дитина вимовляє звуки правильно, а в словах і реченнях припускається взаємозаміни; спотворення артикуляції деяких звуків (міжзубна вимова свистячих, велярний або увулярний ротацізм тощо); оглушення звуків (папуся — бабуся; тітусь — дідусь); відсутність пом'якшення (пат — п'ять)

Характерним для дітей є порушення складової структури слова. Діти здатні повторити 3-4 складові слова, але в самостійному мовленні припускаються типових помилок: скорочують кількість складів; переставляють склади; уподібнюють склади; додають зайві звуки і склади; скорочують звуки на злитті приголосних в словах.

Фонематичний недорозвиток у дітей, що мають ЗНМ III-го рівня проявляється, в основному, в несформованості процесів диференціації звуків, що відрізняються тонкими акустико-артикуляційними ознаками, але іноді

діти не розрізняють і більш контрастні звуки. Фонематичне недорозвинення затримує та утруднює оволодіння звуковим аналізом і синтезом.

Словник дітей в якісному і кількісному відношенні нижчий, ніж у однолітків із нормальним мовленнєвим розвитком. Аналіз словникового запасу дітей дозволяє виявити своєрідний характер лексичних помилок. Діти не можуть самостійно назвати слова, що є наявними в пасивному словнику (наприклад: циферблат, бінокль, шпаківня, барліг). Діти неправильно використовують слова в мовленнєвому контексті. Спостерігаються різноманітні заміни слів у власному мовленні:

неправильно називають предмети, що подібні за зовнішніми ознаками (майка — сорочка, фонтан — душ); замінюють назви предметів, що подібні за призначенням (миска — тарілка, графин — пляшка); замінюють назви предметів на інші, що ситуативно пов'язані з ними (марка — конверт, каток — лід); частину предмету замінюють його назвою (стовбур — дерево, шнурки — черевики, пелюстки — квітка); замінюють слова, що позначають родові поняття, словами, що позначають видові поняття і навпаки (береза — дерево, посуд — тарілки); замість одного слова використовують словосполучення або речення (душ — кран з дірочками, бінокль — щоб дивитись; шланг — воду лити); назви дій замінюють словами, близькими за ситуацією і зовнішніми ознаками (вишиває, плете — шиє; вирізує — рве; клює — стукає); не розуміють, плутають, не можуть назвати деякі дії (підстрибувати, латати, зазирати та ін.).

Не знають назв багатьох кольорів (сірий, фіолетовий та ін.). Не розрізняють і не називають форму предметів (квадратний, трикутний, овальний та ін.). В словнику дуже мало узагальнюючих слів. У власному мовленні діти не використовують антоніми і синоніми. Багатозначні слова з переносним значенням часто не розуміють. Спостерігається порушення лексичної поєднуваності слів. Треба зазначити, що словниковий запас дітей поповнюється за рахунок збільшення кількості слів, що позначають назви конкретних предметів, явищ, якостей, властивостей, відносин, дій. Кількість слів, що мають абстрактне значення і відображають абстрактні відносини, поповнюється повільно і значно відстає від норми.

У дітей з III-м рівнем ЗНМ спостерігаються стійкі відхилення в засвоєнні і застосуванні граматичних засобів мовлення. Імпресивний аграматизм проявляється в недостатньому розумінні морфологічної структури слова. Зазначаються труднощі в розумінні складних логіко-граматичних конструкцій, що виражають причинно-наслідкові та часово-просторові відношення. В експресивному мовленні діти часто припускаються помилок в процесі граматичних змін слів і їх сполучень у реченні. Характерним є помилки при словозміні, узгодженні прикметників, числівників з іменниками в роді, відмінку, числі. Помилки при використанні простих і складних прийменників. Дітям притаманні стійкі помилки у словотворенні.

Діти не володіють морфологічним складом слова. Спостерігаються утруднення в утворенні іменників за допомогою суфіксів (козенята —

козлючата; мисочка — миситочка; дверцята — дверочки); використання префіксальних дієслів (зашиває, пришиває — шиє; перебігає, переходить — іде); утворенні прикметників від іменників (глиняний посуд — глиновий, глиняний посуд; скляна ваза — склава ваза). Діти не завжди можуть підібрати однокореневі слова, часто не розуміють завдання.

Наприклад, діти з ЗНМ підготовчої групи підібрали такі однокореневі слова до слів “золотий”, “річка”, “ліс”. Золотий — залізний; блискучий; гарний. Річка — море; вода; Дніпро. Ліс — дерева; гриби; зелений.

Недоліки в використанні лексики, граматики, звуковимови яскраво проявляються в різних формах монологічного мовлення: переказі, складанні оповідання за малюнком або серією малюнків, із власного досвіду, розповіді-описах. Діти розуміють логічну послідовність, але лише перераховують дії при складанні оповідань за серією малюнків. При переказі пропускають окремі ланки, “гублять” дійових осіб, іноді змінюють логічну послідовність подій. Розповідь-опис мало доступна дітям, перераховуються окремі предмети та їх частини. Діти, як правило, не супроводжують розповіддю ігрові ситуації. Частина дітей може лише відповідати на запитання.

Отже, ЗНМ III-го рівня характеризується такими недоліками: розуміння мовлення в межах повсякденності; спостерігається імпресивний аграматизм; наявними є стійкі відхилення в засвоєнні і застосуванні граматичних законів мовлення; спостерігається необізнаність в окремих словах і виразах, змішування смислових значень слів, близьких за значенням, неточне знання і недоречне використання багатьох слів з повсякденного побуту, переважають іменники і дієслова, мало слів, що характеризують якості, ознаки, стан предметів і дій, велика кількість помилок при використанні простих прийменників, а складні прийменники майже не використовуються; у монологічному мовленні діти використовують здебільшого прості речення, відзначаються труднощі й повне невміння розповсюджувати речення і будувати складні речення (складносурядні і складнопідрядні); у більшості дітей зберігаються недоліки вимовляння звуків і порушення складової будови слова; зазначається недорозвинення всіх фонематичних процесів, що уповільнює процес оволодіння навичками звукового аналізу, синтезу та грамоти; без спеціального корекційного навчання грамоти виникає багато помилок специфічного характеру, що є причиною неуспішності дітей при навчанні в школі.

Корекційна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення.

Заняття проводять індивідуально та по підгрупах 3-4 дітей по 20-25 хв. Логопедичні заняття є основною формою корекційного навчання, на основі яких здійснюється розвиток всіх компонентів мови. Корекція звуковимови передбачає уточнення вимови голосних і приголосних звуків раннього онтогенезу та формування правильної артикуляції відсутніх звуків пізнього онтогенезу, їх автоматизацію та диференціацію в різних фонетичних умовах. Відбувається розвиток фонематичного слуху, фонематичних уявлень, простих форм фонематичного аналізу (виділення наголошеного голосного на

початку слова, виділення звуку в слові, виділення першого та останнього звуку в слові. Становлення вимовної сторони мовлення тісно пов'язане з формуванням складової та ритмічної структури мовлення. Закріплюються навички правильного чіткого відтворення 3-4-х складних слів різної звуконаповнюваності. Але вправи проводяться на матеріалі тих звуків, які правильно вимовляються.

Зміст корекційного навчання включає розширення і уточнення пасивного і активного словника, розвиток імпресивного та експресивного мовлення в процесі сприймання, диференціювання та правильного використання граматичних форм словозміни і словотворення, різних типів синтаксичних конструкцій, формування зв'язного мовлення, корекція фонетико-фонематичної сторони мовлення. Засвоєні системи мають бути включені в безпосередні спілкування в нових ситуаціях і в різних видах діяльності.

Пріоритетні завдання логопедичної корекції:

- розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо);
- формування фонетико-фонематичної, лексико-граматичної сторін мови, із зв'язного мовлення;
- формування комунікативних умінь;
- розвиток мовленнєвої, загальної та дрібної моторики;
- вироблення навичок свідомого сприймання та розуміння зверненого мовлення;
- розвиток просодики (темп, ритм, тембр, сила голосу, інтонування, емоційність тощо);
- розвиток психічних процесів (увага, пам'ять, мислення, уява тощо);
- подолання порушень усного і писемного мовлення .

Основні структурні компоненти професійної діяльності:

- діагностична діяльність;
- складання індивідуальних корекційних навчальних планів з кожною дитиною;
- надання порад і консультацій батькам і педагогам, залучення батьків до активної співпраці;
- співпраця з психологом, вихователем, щодо корегування педагогічного, корекційного процесу, пошуку шляхів його вдосконалення;
- аналіз результативності роботи, визначення динаміки розвитку дитини, ведення документації та складання звітів;
- участь у різних заходах методичної роботи, самоосвіта;
- пропаганда логопедичних знань, взаємодія з громадськістю.

Питання до самостійного опрацювання:

1. При яких формах дитячої мовленнєвої патології може спостерігатися ЗНМ?
2. Причини ЗНМ у дітей дошкільного віку.

3. Основні ознаки ЗНМ у дітей дошкільного віку.
4. Характеристика I рівня ЗНМ.
5. Характеристика II рівня ЗНМ.
6. Характеристика III рівня ЗНМ.
7. Корекційна робота з дітьми із ЗНМ.

ТЕМА 4. ЛОГОПЕДИЧНА РИТМІКА В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ФФНМ.

Фонетико-фонематичний недорозвинення мовлення — це порушення процесів формування вимовної системи рідної мови у дітей з різними мовленнєвими розладами унаслідок дефектів сприйняття і вимови фонем. До цієї категорії відносяться діти з нормальним слухом і інтелектом.

У фонетико-фонемному розвитку дітей виявляється декілька станів:

- недостатнє розрізнення і утруднення в аналізі тільки порушених у вимові звуків. Вся решта звукового складу слова і складової структури аналізується правильно. Це найлегший ступінь фонетико-фонематичного недорозвинення;
- недостатнє розрізнення великої кількості звуків з декількох фонетичних груп при достатньо сформованій їх артикуляції в усному мовленні. В цих випадках звуковий аналіз порушується більш грубо;
- при глибокому фонематичному недорозвиненні дитина не «чує» звуків в слові, не розрізняє відношення між звуковими елементами, нездатна виділити їх із складу слова і визначити послідовність.

Таким чином, недоліки звуковимови можуть бути зведені до наступних характерних проявів: заміна звуків більш простими по артикуляції; нестабільне використання звуків, змішування різних форм мовлення; відсутність звука; спотворена вимова одного або декількох звуків.

Вимовні помилки необхідно оцінювати з погляду їх значущості для мовленнєвої комунікації. Одні з них зачіпають лише утворення відтінків фонем і не порушують значення вислову, інші ведуть до змішування фонем, їх нерозрізнення. Останні є більш грубими, оскільки порушують значення вислову.

За наявності великої кількості дефектних звуків, як правило, порушується вимова багатоскладових слів *із збігом приголосних*. Подібні відхилення у власній вимові дітей також указують на недостатню сформованість фонематичного сприйняття.

Низький рівень власне фонематичного сприйняття з найбільшою виразністю виражається в наступному:

нечітке розрізнення на слух фонем у власному і чужому мовленні (в першу чергу глухих - дзвінких, свистячих - шиплячих, твердих - м'яких, шиплячих - свистячих - африкат); невідповідність до елементарних форм звукового аналізу і синтезу; утруднення при аналізі звукового складу мовлення.

У дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням нерідко є певна залежність між рівнем фонематичного сприйняття і кількістю дефектних звуків, тобто чим більша кількість звуків не сформована, тим нижче

фонематичне сприйняття. Проте не завжди наявна точна відповідність між вимовою і сприйняттям звуків.

Корекція ФФНМ у дітей дошкільного віку. Подолання фонетико-фонематичного недорозвитку досягається шляхом цілеспрямованої логопедичної роботи по корекції звукової сторони мовлення і фонематичного недорозвинення. Система навчання і виховання дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком включає корекцію мовного дефекту і підготовку до повноцінного навчання грамоті (Р. Каше, Т. Філічева, Р. Чиркіна, Т. Волосовец, Т. Туманова). Діти, що поступають в групи з ФФНМ, повинні засвоїти об'єм основних знань, умінь і навичок, який необхідний для успішного навчання в загальноосвітній школі. Передбачені спеціальні розділи по формуванню вимови і навчанню грамоті. Логопедична робота включає формування вимовних навичок, розвиток фонематичного сприйняття і навичок звукового аналізу і синтезу. Корекційне навчання передбачає також певний круг знань про оточуюче і відповідний об'єм словника, мовленнєвих умінь і навичок, які повинні бути засвоєні дітьми на даному віковому етапі.

На матеріалі правильної вимови звуків здійснюється наступне: розвиток уваги до морфологічного складу слів і зміни слів і їх поєднань в реченні; виховання у дітей умінь правильно складати прості поширені і складні речення, вживати різні конструкції речень у зв'язному мовленні; розвиток зв'язного мовлення, робота над розповіддю, переказом з постановкою якого-небудь коректувального завдання; розвиток словника дітей шляхом залучення уваги до способів словотворення, до емоційно-оцінного значення слів; розвиток довільної уваги і пам'яті.

Здійснюючи коректувальне навчання дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням, логопед враховує закономірності процесу оволодіння звуковою стороною мовлення в нормі, які складаються шляхом диференціювання, що поступово виробляється, у сфері розрізнення характерних ознак. Складна взаємодія функцій, що беруть участь у формуванні фонематичних уявлень, вимагає розчленованого поетапного формування — як повноцінної артикуляції звуків, так і їх рецепції.

Фронтальні заняття по уточненню і закріпленню артикуляції звуків, по розвитку фонематичного сприйняття і підготовці дітей до аналізу і синтезу звукового складу слова обов'язково проводяться на звуках, правильно вимовлюваних всіма дітьми. Потім в певній послідовності включаються поставлені до цього часу звуки.

Диференціації звуків на всіх етапах навчання надається велика увага. Кожний звук, після того, як досягнута його правильна вимова, порівнюється на слух зі всіма артикуляційно або акустично близькими звуками (I етап диференціації). Пізніше, після засвоєння артикуляції другого з пари взаємозамінюваних в мовленні звуків, диференціація проводиться не тільки на слух, але і у вимові (II етап диференціації). Включення вправ на розрізнення звуків сприяє спонтанній появі у мовленні дітей нових звуків і

значно полегшує II етап роботи над диференціацією. Завдяки розвинутому слуховому контролю він завершується значно швидше.

На підставі уточнених вимовних навичок здійснюються найпростіші форми фонематичного сприйняття, тобто уміння почути заданий звук (в ряду інших звуків); визначити наявність даного звуку в слові.

Постановка звуків здійснюється при максимальному використанні всіх аналізаторів. Увага дітей звертається на основні елементи артикуляції звуків в період первинної постановки, яка є лише одним з етапів вивчення нового звуку. Прийоми корекції визначаються і деталізують залежно від стану будови і функції апарату артикуляції. При закріпленні артикуляції послідовність позиції звуку від найсприятливішої для вимовлення до якнайменше сприятливої, від легкої до важкої встановлюється логопедом з урахуванням особливостей артикуляційної бази рідної мови.

Логопедична робота з розвитку фонематичного сприймання проводиться в декількох напрямках:

1. Шляхом удосконалення імітаційного мовлення.

2. Шляхом диференціації слів-паронімів на прикладі лексичного матеріалу, який містить: акустично і артикуляційно віддалені звуки; артикуляційно віддалені, але акустично близькі звуки; артикуляційно близькі, але акустично віддалені звуки; артикуляційно і акустично близькі звуки.

Робота з удосконалення імітаційного мовлення починається з вироблення навички розрізняти насамперед сторонні, немовленнєві звуки, близькі життєвому досвіду малюка. Найлегші для засвоєння звуки вулиці та помешкання.

Звуки помешкання: ля-ля-ля – співає дівчинка; дзень-дзень – дзвінок у двері; у-у-у – гуде пылосос; кап-кап – тече вода з крана; пх-пх – закипає чайник; ням-ням – їсть малюк.

Звуки вулиці: др-др – заводиться мотор; бі-бі – їде машина; у-у-у – летить літак; тук-тук – стукають підбори по асфальту; ш-ш-ш – шумить вітер, листя на деревах; цинь-цвірінь – співає горобець.

Коли діти знайомляться з тваринами, у гру слід включати звуконаслідування голосів звірів і птахів: му-му – корівка; ме-ме – козеня; бе-бе – овечка; і-го-го – конячка і т.д. Далі можна ускладнити матеріал, використовуючи звуки пір року, звуки лісу, річки.

Також можна підключити до корекційної роботи ігри з пальчиками, що буде розвивати не тільки дрібну моторику, але й уміння з'єднувати звуки і рухи, концентруючи увагу на одночасному виконанні двох дій: промовляння і руху. На такому принципі ґрунтуються заняття з логоритміки. Граючи в гру «Звуковий театр», дитині пропонується виконувати разом з дорослим вправи для пальчиків у супроводі заздалегідь підібраних віршиків зі звуконаслідуваннями.

Весь матеріал спочатку відпрацьовується в імпресивному мовленні (мама каже, малюк дивиться, слухає), а потім (після багаторазових повторень) в експресивному мовленні (малюк починає самостійно відтворювати запропоновані звуки).

Робота з розвитку фонематичного сприймання шляхом диференціації слів-паронімів здійснюється за допомогою використання спеціально виготовленого логопедичного альбому із зображеннями пар предметів для позначення слів-паронімів.

Пароніми – це слова близькі за звуковим складом і звучанням, та різні за значенням. Різниця може бути в одній букві, у зміненому префіксі чи суфіксі. Приклад: жук-сук, мишка-миска, ходити-котити; Маша-Даша-каша; бак-мак-рак-лак; жук-сук-лук.

Підібрані пари картинок повинні включати:
акустично і артикуляційно віддалені звуки – мак-рак;
артикуляційно віддалені, але акустично близькі звуки – сапа-шапка;
артикуляційно близькі, але акустично віддалені звуки – лак-рак, Марина-малина;
артикуляційно і акустично близькі звуки – коза-коса.

Питання для опрацювання

1. Стани фонетико-фонематичного розвитку дітей.
2. Характеристика недоліків звуків.
3. У чому виражається низький рівень фонематичного сприйняття.
4. Хто з науковців займався корекцією мовного дефекту і підготовкою до повноцінного навчання грамоті.
5. Етапи диференціації звуків.
6. Напрямки логопедичної роботи з розвитку фонематичного сприймання.

ТЕМА 5. ЛОГОПЕДИЧНА РИТМІКА В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ЗАЇКАННЯ

Як показує досвід, не чудо, а праця лежить в основі рятування від заїкуватості. Розглянемо для прикладу випадок з великим оратором і політичним діячем древньої Греції Демосфеном, що, як відомо, страждав заїкуватістю. Заїкання і... слова великого оратора! Чи не занадто це несумісно? А отут ще це чудо або широко відомий курйоз про те, що від свого недоліку він, позбувся завдяки камінчикам, які підкладав під язик під час розмови. Чи не так все це було? Відомий вітчизняний учений професор І.А. Сікорський (1889) ретельно вивчав записки біографів Демосфена й дійшов висновку, що блискучий оратор стародавності дійсно страждав заїкуватістю. Причому мовні судороги в нього були настільки великі, що відбивалися навіть на його жестах. Демосфен мав і типовий для багатьох заїкуватий характер: він був украй вразливий і боязкий, внаслідок чого відрізнявся тихим голосом і непевністю в собі. Слід зазначити, що Демосфен

сам обрав шлях рятування від недуги. Замовивши собі дзеркало в повний ріст він уважно вивчав недоліки своєї мови й поведження. Це дозволило йому намітити цілу систему різних мовних вправ. У них він передбачав не тільки регулярне тренування правильності своєї мови, але й виховання в себе певних рис особистості. Відомо, наприклад, що в мовних вправах він велику увагу приділяв розвитку подиху, намагаючись підкоряти його своїй волі й контролю. Із цією метою максимально затримував його, вимовляв довгі фрази на одному видиху, голосно декламував вірші, піднімаючись на круті підйоми, та ін. Щоб розвинути силу й координованість м'язових рухів мовного апарату, він ускладнював їх тим, що при мовних вправах клав дрібні й зручно рухливі камінчики. Демосфен додавав також дуже серйозні зусилля до того, щоб додати своїй мові ретельну редакційну обробку. Він і згодом, уже будучи відомим оратором, до дрібних подробиць продумував майбутній виступ або бесіду: зміст, послідовність, фрази, вираження. Плутарх відзначає, що він ніколи не виступав без ретельної підготовки, незважаючи на свою ораторську досвідченість і постійний успіх. Усунення всяких приводів до коливання у виборі слів надавало плинну його думки рівний характер і тим полегшувало мову.

Порушенням мови, що часто зустрічається, є заїкання. За даними авторів, як вітчизняних, так і зарубіжних, заїкаються приблизно 2 % всіх дітей. І. А. Сікорський назвав заїкання "дитячою хворобою", підкреслюючи цим, що початок виникнення заїкання відноситься до часу формування мови у дитини (між двома - п'ятьма роками).

Заїкання - це порушення темпо-ритмічної організації мови, обумовлене судорожним станом м'язів мовного апарату.

Використання логопедичної ритміки в корекційній роботі з тими, хто заїкається обумовлене наступними положеннями.

Між мовною функцією - її руховим, виконавчим компонентом - і загальною руховою системою є тісний функціональний зв'язок. Нормальна мова людини забезпечується погодженою роботою багатьох центральних утворень.

Ефективним засобом виправлення мови у того, хто заїкається є використання ритмічного звучання метронома. Центральні нервові механізми мови як би відчувають потребу в датчику ритму, який би підтримував постійний темп в протіканні нервових процесів.

Мова має тривалість, силу, якість, точність. Пауза також має свою тривалість і точність і виражає процес активного гальмування.

У фразі є музика, яка надає їй власному змісту. Цьому сприяють такі музичні елементи мови, як ритм і мелодія. Відомо, якщо мова тих, хто заїкається, підтримана зовні заданим ритмом (вірш, пісня), отримує в нім опору і відновлює рівновагу, тобто заїкання зникає.

Лікувальна і логопедична ритміка в основі своєї системи мають поняття ритму як початку організуючого і дисциплінуючого, укладаючого всяку дію в певну форму і такого, що регулює поведінку хворого. Помірні фізичні навантаження, що отримуються такими, хто заїкаються під час заняття

логопедичною гімнастикою, ритмікою, збуджують нервові процеси, дають благотворний ефект.

Для організації поведінки при виконанні завдань, особливо складних побудов, використовуються рахункові вправи. За звичай ритм служить засобом виховання і розвитку у дітей з мовними порушеннями почуття ритму в русі і включення його в мову. Ритм допомагає з'єднати слово, музику і рух в спеціальних комплексних вправах.

Почуття розвиненого ритму (на основі виховання музичного ритму) має велике значення в онтогенезі мови. Дитина, починаючи говорити, перш за все, засвоює ритмічний контур слова, розуміючи його зміст, але не вміючи ще його правильно вимовити.

Ритмічні гри з дітьми будуються за двома принципами: що відображає порядок і безладдя, тобто швидкий перехід від неорганізованого, вільного руху до організованого, заздалегідь передбаченого; («Третій зайвий», що створює можливість різних побудов і змін в процесі гри).

У ритмічні вправи завжди включається мова. Робота над промовою проводиться комплексно: над звуком, мімікою, жестом. Мовний матеріал можна умовно розділити на три групи:

1. Рух зі словом і жестом. Діти в різних діях, положеннях, взаєминах активно висловлюють думку, запропоновану в тексті, наприклад, діти, відмахуючись від осі, хором говорять: «Тут оса! Там оса! Ай, боюся! Ай, боюся!» З останніми словами діти підхоплюються і розбігаються.

Називання дії групою учасників або одним учасником

2. Вправи. Вправи використовуються відповідно мовних і рухових можливостей дітей. Ці вправи важливі для колективного ритму. Наприклад, гра «Ми на луг ходили» (Слова В.Кукловской, пров. З укр. Т.Волгіной, музика А.Філіпенка).

3. Діалоги: по взаємодії, в яких говорить тільки один з учасників, а другий діє мовчки; мовне спілкування ведеться обома учасниками або двома групами.

Одні вправи проводяться у формі діалогу, що виражає звернення, прохання чи заборона для одного з учасників, другий мовчки виконує або не виконує дію. В інших вправах говорять обидві сторони: двоє учасників або груп.

Діти з **невротичної формою заїкання** досить легко засвоюють матеріал початкових етапів методики. Ритм музики, який передається за допомогою руху, для цієї групи дітей є регулятором їх емоційного стану. Мовні ритми засвоюються досить швидко. Дітям з невротичної формою заїкання необхідно більш тривалий час для виконання завдань тільки V етапу в процесі активної комунікації. Особливу увагу в цьому періоді приділяється розвитку спільних дій з іншими дітьми. В процесі логоритмічних ігор діти спонтанно використовують засвоєні раніше зразки плавної мови, що сприяє розвитку спілкування і нормалізації їх емоційної сфери.

При **неврозоподобній** формі заїкання весь цикл етапів рухового навчання повинен займати більше часу в порівнянні з їх реалізацією при невротичної формі заїкання. Перед початком роботи по методиці розвитку ритму рухів і мови, що проводиться в єдиній групі дітей із заїканням, дітям з неврозоподобної формою заїкання нерідко потрібна індивідуальна робота із рухового навчання, пов'язаного з засвоєнням ритмів в рухах: координації і переключення рухів, формуванню різних компонентів музичного ритму. У роботі над мовним ритмом на індивідуальних заняттях закріплюється проголошення складових рядів зі зміною ритму, словесний і синтагменний ритми мови.

Питання до самостійного опрацювання:

1. Зміст логоритмічних занять для заїкуватих.
2. Характеристика логоритмічних вправ й ігор для заїкуватих.
3. Розділи логоритмічної роботи (виховання повільного темпу і плавності рухів, зв'язок мовлення рухом і музичним ритмом, зв'язок руху і мовлення з характером ритмічного рисунка).
4. Структура логоритмічного заняття (вступна, основна, заключна частини); - етапи корекційної роботи (обмеження мовлення, сполученого і відображеного мовлення, мовленні у формі діалогу — запитання-відповідь, самостійного мовлення)
5. На які три групи можна умовно розділити мовний матеріал.

ТЕМА № 6

ЛОГОПЕДИЧНА РИТМІКА В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ АЛАЛІЇ

Як системне порушення мовленнєвого розвитку алалія є одним з виявів загального недорозвинення мовлення, що зумовлює однотипність організації основних етапів корекційної роботи з її подолання. Алалія – медико-психолого-педагогічна проблема. Метою логопедії є визначення принципів і методів корекційного впливу, спрямованого на розвиток мовлення й особистості дитини. Систематична протягом довгого часу логопедична робота дає у ряді випадків засоби, достатні для мовленнєвого спілкування дитини, але іноді – тільки елементарне мовлення. Робота повинна проводитися комплексно й систематично, враховуючи при цьому закономірність розвитку мовних функцій в онтогенезі й закономірність будови мови.

Диференціальна діагностика алаліків і слабкочуючих дітей. При цьому спираються на дані лікаря отоларинголога (про стан фізіологічного слуху дитини). Безпосереднє логопедичне обстеження припускає пред'явлення інструкції голосом різної голосності. При цьому у дітей-алаліків буде відзначатися нерозуміння мови логопеда, а у слабкочуючих - правильна реакція на відповідні інструкції /при голосній мові/. Алаліки

можуть лунолалічно повторити сказане логопедом, при цьому зовсім не розуміючи його змісту. Слабкочуючі не схильні до лунолалій. Голос у алаліків дзвінкий, як у дітей у нормі, у слабкочуючих – глухий. Дитина зі зниженим слухом, почувши слово, усвідомивши його, потім легко ним оперує, тобто в процесі зорового сприйняття предмета слабкочуючі легко згадують його назву. Для алаліків характерний недостатній зв'язок предметного образу з його назвою. У алаліків відзначається нестійка слухова реакція на звукові подразники через недостатність слухового сприйняття. На голосну мову алалік не реагує, а на шепотну - дає адекватну реакцію. У слабкочуючих дітей - навпаки.

Діагностика сенсорної форми алалії і слабкочуючих дітей утруднена. Такі діти мають потребу в динамічному обстеженні.

Диференціальна діагностика алаліків і розумово відсталих дітей. У багатьох алаліків може бути вторинна затримка розумового розвитку, але посвоєму характеру вона значно відрізняється від олігофренії:

1. Відмітним принципом служить те, що у алаліків немає бажання говорити.
2. У них немає мови як засобу спілкування.
3. Відзначається мовний негативізм.
4. Алалік розуміє мову на рівні ситуації без складних мовних конструкцій.

Вивчення Є.Ф.Соботович дітей-алаліків показало, що моторні алаліки здатні до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, висновків, абстракції й узагальненню. Початкові етапи психічного розвитку у дітей з алалії на першому році життя не порушені. Передмовний розвиток у ряді випадків протікає правильно. До кінця першого року життя в дітей-алаліків формується диференційоване відношення до навколишнього: виділяють близьких, диференційовано відносяться до іграшок. У алаліків відзначається виражений інтерес до пізнавальної діяльності, достатній розвиток предметної й ігрової діяльності. У розумово відсталих спостерігаються грубі порушення конструктивного процесу, утруднення при складанні фігур з частин, зниження рівня виконання завдань на класифікацію предметів по кольору, формі, логічним категоріям, установлення послідовності подій. При цьому для розумово відсталих дітей необхідна постійна допомога експериментатора.

У дітей з **алалією**, для яких характерне спрощення програми при виконанні рухових завдань, уповільнене включення в діяльність, слабкість в запам'ятовуванні матеріалу і знижена мотивація до занять, робота починається з формування мотивації до занять на доступному руховому і музичному матеріалі з використанням невербальних засобів комунікації. На I і II етапах в б'льшій мірі використовуються наслідування дітьми зразкам рухів, різні способи виділення акценту як в рухах, так і при повторенні звуків з переважною опорою на їх зоровий показ. При розвитку мовного ритму значна увага приділяється звуконаслідувальним зразкам на складовому і словесному матеріалі з відповідним музичним підкріпленням. Для дітей з

алалією особливе значення має багаторазовість повторення однотипних вправ на всіх етапах методики.

Оскільки музично-ритмічні заняття служать цілям корекції мовлення й особистості дитини, то їх програма повинна бути узгоджена з етапами логопедичної роботи. Якщо музичні ритмічні заняття чергуються з логопедичними, тоді вони повинні носити більш розважальний характер і сприяти активному відпочинку, тобто враховувати швидку нервову і психічну стомлюваність дітей з алалією. У логопедичній практиці робота з дітьми, що страждають різними формами алалії, проводиться протягом кількох етапів. Відповідно до них здійснюється логоритмічних та музично-ритмічне виховання .

На першому етапі створюються умови для встановлення контакту з дітьми, оскільки, незважаючи на індивідуальність кожної дитини, в поведінці дітей на перших заняттях виділяється щось спільне: відсутність спрямованого інтересу до іграшок, відмова від спілкування , ослаблення орієнтовною діяльності , страх нової обстановки. У зв'язку з цим спочатку встановлюється немовний контакт з дитиною. Крім того, спроби відразу ж встановити з дитиною мовні контакти або нав'язування певних видів діяльності без урахування доступного самій дитині рівня комунікації можуть відразу ж створити атмосферу нерозуміння між педагогом і дітьми. На перших заняттях залучаються мімичні, ритмічні, дієві форми взаємодії, ласкава, підбадьорлива посмішка, заохочувальний кивок головою. Використовується тактика вичікування і формуються немовний контакти з кожною дитиною. Тому музичний керівник, так само як і логопед, з великою витримкою і терпінням, тактом і увагою до дитини в перші кілька занять виявляє його рухові і музичні можливості.

У першу чергу формуються і коригуються рухи дітей, а саме: основні рухи, загальнорозвиваючі і рухові комплекси в рухливих іграх. Основні рухи (ходьба, біг , стрибки , рівновага, лазіння, метання) сприятливо впливають на всебічний фізичний розвиток дітей: зміцнюють і розвивають м'язи, покращують роботу серцево -судинної та дихальної системи, збагачують руховий досвід дітей. Ці вправи сприяють зміцненню нервової системи, добре впливають на співвідношення збуджувальних і гальмівних процесів у корі головного мозку, що створює у дитини врівноважений нервово-психічний стан.

На другому етапі логопедичної роботи в логоритмічних заняття також включаються завдання, що тренують основні рухи: біг, ходьбу, лазіння, стрибки, метання м'ячів і т. п.

У вправи та ігри вводяться різні предмети, що відрізняються за розміром, формою і кольором. Називаючи їх під час рухів, діти активізують словник.

Проводяться вправи та ігри з виховання виразності, ритму і темпу рухів:

а) поєднання характеру музики з рухами .Діти (або одна дитина) ходять під музику або удари барабана в будь-якому напрямку, змінюючи темп рухів залежно від швидкості музики. Діти ходять колоною по колу. Залежно від

характеру музики вони виконують різні рухи, наслідуючи ведмедю, зайцю, птиці, коню та ін;

б) поєднання темпу музики з темпом рухів. Діти беруть один одного за руки і встають парами. Потім йдуть по колу, зображуючи коня і кучера. З переходом на швидкий темп біжать. Діти стоять у колі, під повільний темп музики вдаряють м'ячем об підлогу і ловлять його. З переходом музики на швидкий темп беруть м'яч у праву руку, високо піднімають його і біжать по колу. З відновленням музики повільного темпу знову ударяють м'ячем об підлогу;

в) поєднання ритму музики з ритмом рухів. Діти стоять у колі, тримаючись за руки. На 1-2 роблять два кроки до центру, на 3 опускають руки, на 4 роблять стрибок обома ногами з поворотом до центру. Беруться за руки і йдуть від центру.

Діти стоять по колу, із зовнішнього боку кола біля кожного на підлозі лежить прапорець. Діти на 1 -й такт музики по сигналу педагога роблять три кроки, нахилиються і беруть з підлоги прапорці. На 2 -й такт скачуть по колу з високо піднятим прапорцем. Потім знову роблять три кроки і кладуть прапорець.

На третьому етапі логоритмічних занять сприяють вихованню пам'яті дітей. Для розвитку зорової, слухової пам'яті проводяться вправи та ігри типу «Роби, як я», «Що змінилося?» (наприклад, у побудові дітей), «Запам'ятай і повтори» (рух, ряд рухів або рух на координацію). Даються завдання в запам'ятовуванні порядку слів у реченні; проводяться ігри зі складним комплексом рухів і зі складною словесною інструкцією; рухливі і мовні ігри; спів дітьми попевок, пісень. Виконання пісень виховує у дітей вокально-хорові навички і допомагає корекції мовлення. Щоб успішніше вирішувалися ці завдання, музичний керівник спільно з логопедом з'ясовує індивідуальні особливості кожної дитини і підбирає доступний дітям, цікавий матеріал. Особлива увага приділяється розвитку мовного дихання, рухливості апарату артикуляції і роботі над дикцією. Спочатку слід співати ізольовано тільки голосні звуки, далі - ланцюжка від 2 до 4 голосних і склади, в які входять приголосні, що не викликають утруднень у дітей.

Потім приступають до розучування пісень. Спочатку беруться пісні з короткою музичною фразою: «Півник», «Сонечко», «Волошка», «Я полю, полю лук». Після кожної музичної фрази дитина повинна закрити рот, тоді послідує фізіологічний вдих. Потрібно стежити, щоб діти проспівували фразу на одному видиху.

Питання до самостійного опрацювання:

1. Особливості порушення моторно, сенсорної, емоційно-вольової сфер та довільної поведінки в дітей із алалією (моторною, сенсорною).

2.

Поетапне використання логоритмічних засобів у процесі логопедичної роботи при алалії:

3.Характеристика 1 етапу (встановлення контакту в групі, розвиток і корекція загальної та дрібної моторики, слухання музики, розвиток звуконаслідування, рухові вправи з мовленнєвим супроводом, образотворча діяльність).

4.Характеристика II етапу (тренування рухових навичок, розвиток координації рухів і рівноваги, виховання почуття ритму).

5.Характеристика III етапу (розвиток слухової і зорової пам'яті, виконання пісень, розвиток модуляції голосу, стимуляція мовленнєвої активності, формування сенсорних еталонів, розвиток тактильно-м'язового відчуття).

ТЕМА №7

ОСОБЛИВОСТІ ОБСТЕЖЕННЯ ПСИХОМОТОРНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ

Обстеження стану психомоторики осіб з мовними порушеннями проводиться логопедом і музичним керівником на початку корекційного навчання. Воно є частиною комплексного, динамічного обстеження осіб з мовною патологією різними фахівцями: логопедом, невропатологом, психіатром, психологом, отоларингологом та ін.

Обстеження проводиться на основі дотримання принципів комплексності, вікового, індивідуального підходу, врахування особистісних якостей, стану рухової сфери обстежуваного, мовного порушення і ін. В обстеженні використовуються наочні, словесні і практичні методи. З їх допомогою досліджуються різні області сенсорної, рухової систем, деякі психічні процеси. У осіб з мовними порушеннями можуть бути легко виражені, парціальні рухові розлади, можуть спостерігатися часткові, ледь вловимі відхилення гнозису (**Гнозис** – здатність впізнавати. **Агнозія** – порушення здатності впізнавання), праксису.

Логоритмічні (крім логопедичного) обстеження дозволяє уточнити, поглибити картину психомоторного стану осіб з вадами мовлення. Завдання логоритмічного обстеження можна використовувати в цілях диференціальної діагностики у випадках відхилень розвитку (алалія - олігофренія, алалія - затримка мовного розвитку, сенсорна недостатність - зниження слуху, дислалія - дизартрія і т. Д.).

Дослідження рухової пам'яті, перемикання рухів і самоконтролю при виконанні рухових проб. Прийом: педагог показує шість рухів для рук (підліткам, дорослим), чотири руху (для школярів), три руху (для дошкільнят) і пропонує їх повторити.

Вправа для рук: руки вперед, вгору, в сторони, перед грудьми, на пояс, вниз. Прийом: повторити за педагогом рухи за винятком одного, заздалегідь обумовленого, «забороненого» руху. Відзначити: якість, правильність, послідовність виконання рухів.

Прийом для дослідження розподілу уваги у дошкільнят: виконати одночасно два рухи однією рукою і один рух інший. Правою: в сторону, вгору; лівою: вперед. Кожною рукою виконати рух по два рази, потім з'єднати

рухи обох рук. Відзначити: одночасність виконання, точність, плавність. Дослідження координації рухів, перемикання, наявності або відсутності руху.

Дослідження координації рухів. Прийом для усіх вікових груп: виконати рух - ноги в сторони, на ширині плечей, руки вгору; ліву ногу виставити вперед на носок, руки на поясі.

Дослідження перемикання рухів. Прийом для усіх вікових груп: запропонувати підняти руки в сторони на рівні плечей, зігнути в ліктях, торкнутися плечей, розігнути руки на пояс, присісти, випрямитися, руки опустити уздовж тулуба. Пройти по колу кроком, підскоки, бігом і знову кроком (характер руху міняти по сигналу).

Дослідження довільної моторики пальців рук. Прийоми для всіх вікових груп за наслідуванням. Виконати під рахунок: пальці стиснути в кулак - раз, жати (5-6 разів); тримаючи долоні на поверхні столу, роз'єднати пальці, з'єднати разом (5-6 разів); скласти пальці в кільце - розкрити долоню (5-6 разів); поперемінно з'єднувати всі пальці руки з великим пальцем, спочатку правої руки, потім лівої, потім обох рук одночасно (для дошкільнят провести у вигляді ігрового вправи «Здрастуй, пальчик»). На обох руках одночасно показати другий і третій пальці, другий і п'ятий пальці (5-6 разів). На обох руках одночасно покласти другі пальці на треті, і навпаки, треті на другі (5-6 разів). Те ж по словесній інструкції. Відзначити: плавне, точне і одночасне виконання проб напруженість, скутість рухів; порушення темпу виконання руху (не під рахунок логопеда); невиконання; наявність ліворукості.

Дослідження орального праксису. Дослідження обсягу та якості рухів губ. За словесною інструкції: витягнути губи вперед («трубочкою»), утримати позу. Розтягнути губи в «усмішці» (зубів не видно), утримати позу. Підняти верхню губу вгору, видно верхні зуби. Опустити нижню губу вниз, видно нижні зуби. Одночасно підняти верхню губу вгору і опустити нижню губу вниз. Відзначити: виконання правильне; діапазон рухів невеликий; наявність співдружних рухів, надмірне напруження м'язів, виснаженість рухів.

Дослідження обсягу та якості рухів м'язів щік. надути ліву щоку, надути праву щоку, надути обидві щоки одночасно. Відзначити: виконання правильне; сильно напружується протилежна випнута щока; ізольоване надування однієї щоки не вдається.

Дослідження обсягу та якості рухів язика. Прийоми для всіх вікових груп: показати язик вперед «жалом», утримати на три рахунки. Показати широкий язик «лопаткою», утримати на рахунок три. Переводити кінчик язика по черзі з правого кута рота в лівий кут рота. Показати язик, підняти його до верхньої губи («дістати кінчик носа»). Показати язик, покласти його на нижню губу і опустити вниз до підборіддя. Поклацати (поцокать) язиком.

Дослідження довільної мимічної моторики. Дослідження обсягу та якості руху м'язів лоба. Прийоми для всіх вікових груп: нахмурити брови, підняти брови вгору, наморщити лоб. Відзначити: виконання правильне; або

рух виконується з співдружними рухами (щуряться очі, сіпаються щоки і т. д.); або рух не вдається.

Дослідження обсягу та якості рухів м'язів очей. Прийоми для всіх вікових груп: легко зімкнути повіки, щільно зімкнути повіки, примружити очі, закрити по черзі праве і ліве око. Відзначити: виконання правильне; або випробуваний заплющує очі; або виникають рухи співдружності; або рух не вдається.

Дослідження можливості довільного формування певних мімічних поз. Прийоми для всіх вікових груп: висловити мімікою обличчя здивування, сум, страх, радість, сумнів, підозрілість. Пояснення: здивування - брови підняті вгору, очі широко відкриті, рот відкритий, губи злегка витягнуті вперед; печаль - брови злегка зводяться до перенісся, кути брів злегка опускаються, губи стиснуті; жах - брови піднімаються вгору до межі, очі максимально розкриваються, рот відкритий; радість - губи розтягнуті в посмішку, очі злегка примружені; сумнів - брови підняті вгору, губи стиснуті, нижня губа підібгана, кути рота опущені; підозрілість - губи стиснуті, один або обидва очі примружені. Відзначити: вказане вище правильне виконання мімічних поз; або мімічна картина нечітка; або рух не вдається.

Дослідження слухової уваги. показати, який предмет пролунав: барабан, флейта, гармоніка та інш. Визначити напрямок звучання предмета або іграшки. Визначити, що звучить за ширмою: звук води, що ллється зі склянки в склянку, шурхіт паперу - тонкої, щільною; розрізання паперу ножицями; звук олівця, що впав на підлогу і інш. Відзначити помилки в сприйнятті почутого: неправильне називання інструменту, що звучить, невміння визначити напрямок звучання.

Дослідження ритмічного почуття. Прийоми для дорослих і підлітків: простукати послідовно вісім ритмічних малюнків. Для дошкільнят: простукати за педагогом олівцем ритмічний малюнок. Для всіх вікових груп (прийом «музичне відлуння»). Педагог вдаряє в певному ритмі по ударному інструменту, наприклад в бубенці, трикутник, тарілки, барабан і інш. Випробуваний в цьому ж ритмі точно повторює почуте. Відзначити: помилки при відтворенні ритмічного малюнка, повторює в прискореному або уповільненому, в порівнянні зі зразком, темпі; порушує кількість елементів в даному ритмічному малюнку.

Питання до самостійного опрацювання:

1. Методика дослідження психомоторних функцій: - дослідження рухової пам'яті, переключення рухів, самоконтролю при виконанні рухових проб; дослідження уваги; - дослідження координації і здатності переключення рухів; - дослідження наявності або відсутності довільного руху; - дослідження просторової організації руху; - дослідження довільній мімічній моторики;; - дослідження орального праксису; дослідження тривалості видиху; - дослідження темпу рухів.

2. Методика дослідження сенсорних функцій: - дослідження слухової уваги; дослідження музичного слуху; - дослідження сприйняття музики; - дослідження звуковисотного слуху; - дослідження тембрового слуху; -

дослідження динамічного слуху; - дослідження ритмічного почуття; -
дослідження співочого діапазону голос.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література.

1. Волкова Г. Логопедическая ритмика: учебник. Москва: Детство-Пресс, 2010. 352с.
2. Касіцина М. А., Бородіна І. Г. Корекційна ритміка. Москва: Гном, 2005. 216с.
3. Кузнецова К. Логопедична ритміка в іграх та вправах для дітей з важкими вадами мови. Москва., 2004. 160с.
4. Лопухіна І. С. Логопедія: мова, ритм, рух: конспект занять. Москва: Корон-П, 2018. 144с.
5. Чеснокова Л. В., Золотарьова О. І. Заняття з логоритміки для дітей з вадами мовлення: посібник. Харків: Основа, 2019. 160с.
6. Щербакова Н. А. Від музики к рухам і мові. Москва: Гном, 2001. 201с.

Допоміжна

1. Рібцун. Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку: посібник. Харків: Ранок, 2018. 256с.
2. Рібцун .Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 192с.
3. Мартиненко І. В. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушенням мовлення: навч.-метод. посібник. Харків: Ранок, 2018. 120с.
4. Краузе Е. Логопедія: посібник. Корона -принт, 2006. 208с.
5. Зелінська-Любченко К. О. Роль пасивного голосоутворення в корекційно-логопедичній роботі з дітьми із моторною алалією // Молодий вчений. № 11.1 (38.1), 2016.
6. Шеремет М. К. Логопедія: підручник. Київ: Слово, 2010. 230 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. www.education.gov.ua сайт Міністерства освіти і науки України.
2. www.nbuv.gov.ua сайт бібліотеки ім. Вернадського.
3. www.logoped.ru . сайт на допомогу логопедам.

СЛОВНИК

Аграмматизм – порушення розуміння і вживання граматичних засобів мови

Агнозія – порушення здатності впізнавання.

Артикуляційна гімнастика – підготовчі вправи, метою яких є вироблення правильних, повноцінних рухів артикуляційних органів, необхідних для правильної вимови звуків.

Афонія – повна відсутність голосу.

Аферентний артикуляційний праксис - це здатність відтворювати ізольовані звуки, прийняти потрібну позу для звуку. Наприклад: прошу дитину повторити "А", - він повторить, якщо немає порушення. Якщо є порушення, то дитина буде шукати позу. Зазвичай діти нічого не говорять, тому що просто не можуть.

Еферентний артикуляційний праксис - це здатність вимовляти серії звуків. Якщо у дитини немає порушень, то він здатний переключатись з одного артикуляційного укладу на інший (з «М на О», з «Л на О», з «К на О»).

Гнозис – здатність впізнавати. є 5 видів гнозиса: – зоровий;
– слуховий;
– тактильний;
– нюховий;
– смаковий.

Мутизм – припинення мовного спілкування з оточуючими внаслідок психічної травми.

Праксис - це здатність до довільного відтворення поз і дій. Якщо здатність відтворення порушена, то це апраксія (зверніть увагу, що мова йде саме про довільному відтворенні).

Види праксису:

- Предметний - дії з предметом (наприклад: зловити м'яч, взяти машинку);
- Пальцевий - здатність до диференціації кистьових дій;
- Оральний - базується на абстрактних діях (подути, поклацати язичком , надути щоки, зробити "рибку");
- Артикуляційний (здатність вимовляти звуки та їх серії), він ділиться на:
  - ◆ Кінестетичний (аферентний);
  - ◆ Кінетичний (еферентний);

Парафазія – порушення мовленнєвого висловлювання, що виявляється в неправильному вживанні звуків чи слів в усному і письмовому мовленні (заміна звуків, заміна слів близькими за звучанням або за змістом).

Ринолалія – порушення тембру голосу і звуковимови, обумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовного апарату.

Ехолалія – автоматичне повторення слів слідом за їхнім відтворенням.

ПЕРЕВІРЬ СЕБЕ!

Додаток А

Тести з дисципліни «Логоритміка»

Варіант І

1. Рухове вміння – це .....

а) такий ступінь володіння технікою дій, при якій керівництво діями відбувається автоматизовано і дії відрізняються високою надійністю;

б) виконання вправи з деякими помилками;

в) швидкість виконання під музику.

2. Метод, який не використовується на заняттях з логоритміки:

а) метод використання слова;

б) метод наочного сприйняття;

в) метод – інтерв'ю;

г) ігровий метод.

3. Чому сприяють заняття з логоритміки?

а) розвитку гнозису;

б) розвитку генезису;

в) розвитку праксису.

4. Центральним відділом мовленнєворухового аналізатора є:

а) центр Верніке;

б) центр Брока;

в) потилична область.

5. Яка мета логопедичної ритміки?

а) усунення мовленнєвого порушення шляхом розвитку, виховання і корекції рухової сфери в людей з мовленнєвою патологією;

б) виховання й розвиток почуття ритму, здатності сприймати ритмічну виразність;

в) виховання здатності сприйняття музичних образів.

6. Створив систему ритмічного виховання під назвою «метод ритмічної гімнастики»:

а) В.А. Грінер;

б) Н.А. Баженов;

в) Э. Жак–Далькроз.

7. Які вправи не обов'язкові в корекції недоліків звуковимови при ринолалії:

а) вправи на розвиток міміки обличчя;

б) вправи на розвиток мовленнєвого дихання;

в) вправи на розвиток уяви.

8. При якому мовленнєвому порушенні спостерігається недостатня іннервація м'язів мовленнєвого апарату?

а) дисфонії;

б) дизартрії;

в) ринолалії.

9. Що є предметом музично-ритмічного виховання?

- а) розвиток голосу;
б) музика та рух;
в) розвиток музичних здібностей і слуху.
10. При обстеженні мовлення не перевіряємо:
а) стан інтелекту;
б) стан звуковимови;
в) стан словника;
11. Яка мета музично-ритмічного виховання?
а) виховання і розвиток музичного розміру, почуття ритму;
б) усунення мовленнєвого порушення шляхом розвитку, виховання та корекції рухової сфери в людей з мовленнєвою патологією;
в) виховання здібності сприйняття музичних образів, розвиток рухових здібностей.
12. До освітніх завдань логопедичної ритміки не належить:
а) розвиток голосу, артикуляції;
б) знайомство з різними рухами, просторовою організацією тіла;
в) знайомство з музичними термінами при формуванні відчуття ритму.
13. Засновником ритміки як навчальної дисципліни вважається:
а) І.Г.Єременко;
б) Е.Жак-Далькроз;
в) Л.С.Виготський
14. Заняття з логоритміки дозволяють:
а) доцільно використовувати графічні навички;
б) активізувати увагу дітей;
в) розвивати відчуття ритму;
15. Головними коригуючими факторами на уроках логоритміки виступають:
а) рух;
б) технічні засоби;
в) музика;
16. Фонематичний слух - це
а) мовний слух, що передбачає розрізнення звуків мови як фонем і цим сприяє осмисленню граматичної форми і значення слів.
б) уміння визначати напрямок і джерело звуку;
в) структура порушень мовленнєвої діяльності
17. Порушення темпо-ритмічного боку мовлення:
а) брадилалія;
б) полтерн;
в) заїкання
18. Логопат- це:
а) людина з фізичними вадами;
б) людина з дефектами мовлення;
в) людина з психічними розладами.
19. Верніке центр (зона) - це
а). ділянка кори головного мозку, яка забезпечує сприйняття мови.

б). ділянка кори головного мозку, яка забезпечує розуміння мови.

в). ділянка кори головного мозку, яка забезпечує моторну організацію мови

20 Як називається галузь дефектології, яка вивчає порушення мовленнєвого розвитку:

а) педіатрія;

б) психолінгвістика;

в) логопедія

Варіант II

1. Що не є резонатором:

а) глотка;

б) ротова порожнина;

в) гортань;

2. Що не є причиною носової вимови звуків:

а) підвищений тонус м'язів м'якого піднебіння;

б) скорочення під'язичної уздечки;

в) знижений тонус м'язів м'якого піднебіння.

3. Прискорене мовлення, що супроводжується необґрунтованими паузами, спотиканнями – це .....

а) батаризм;

б) парафразія;

в) брадилалия;

г) тахілалія.

4. Яке завдання не висувається в логопедичній ритміці:

а) корекційне;

б) освітнє;

в) педагогічне;

5. Що належить до логоритмічного виховання:

а) розвиток ритмічної сторони мовлення;

б) розвиток, виховання і корекція немовленнєвих процесів у людей з мовленнєвою патологією;

в) розвиток мовлення і корекція мовленнєвих порушень.

6. Об'єкт логоритміки – це:

а) система рухів у сполученні з музикою і словом;

б) багатоманітність порушень психомоторних функцій людини з мовленнєвою патологією;

в) людина з мовленнєвою патологією.

7. Крокувати, чергуючи крок і хлопок. На розвиток чого спрямована дана вправа?

а) на дослідження рухової пам'яті;

б) на дослідження динамічної координації рухів;

в) на дослідження статичної координації рухів.

8. Швидкість виконання музики – це .....

а) темп;

б) ритм;

в) мелодія;

9. Структура заняття з логоритміки не має:

а) підготовчої частини;

б) основної частини;

в) попереджувальної частини;

10. Типи дихання (виключи зайве):

а) ключичний;

б) діафрагмальний;

в) плечовий;

11. Мета логопедичної ритміки:

а) усунення мовленнєвого порушення шляхом розвитку, виховання і корекції рухової сфери в людей з мовленнєвою патологією;

б) виховання й розвиток почуття ритму, здатності сприймати ритмічну виразність;

в) виховання здатності сприйняття музичних образів.

12. Визначте умови, які посилюють корекційну спрямованість занять із логоритміки: **а) введення у програму корекційно-компенсаторних засобів музичноритмічної діяльності з опорою на збережені або менш уражені функції;**

б) поетапне формування компонентів психомоторики під час проведення музичних занять;

в) раціональне використання корекційних засобів і прийомів залежно від психомоторного розвитку дітей.

13. Який основний принцип побудови логоритмічних занять для дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення?

а) відповідність запропонованих вправ стану моторної сфери дітей із ФФНМ, стану їх звуковимови і рівня фонематичного сприймання;

б) відповідність запропонованих вправ періоду навчання;

в) відповідність запропонованих вправ віку дитини із ФФНМ.

14. Визначте основні завдання логоритмічних занять для дітей із ФФНМ.

а) формування правильної постави і відчуття рівноваги;

б) удосконалення звуковимови і розвиток фонематичного сприймання;

в) взаємодія з логопедичною роботою шляхом використання різних вправ, які поєднують музику, рухи і мовлення.

15. Які вправи обов'язково використовуються в логоритмічних заняттях для дітей із ФФНМ?

а) для розвитку фонематичного слуху;

б) для розвитку голосу і співи;

в) розвиток стійкості уваги, переключення і розподілення уваги.

16. Яким чином проводиться логоритмічна робота в групі для дітей із загальним недорозвитком мовлення?

а) у три етапи: підготовчий, основний етап, підсумковий виступ;

б) у чотири етапи: встановлення контакту й активізації мовленнєвої діяльності; основний етап, підготовка і проведення свят; удосконалення різних форм мовленнєвої діяльності;

в) у три етапи: підготовчий, етап автоматизації звуків і етап диференціації звуків.

17. Основні завдання логоритмічних занять при подоланні заїкання?

а) нормалізація темпу і ритму загально і мовленнєвих рухів, просодики мовлення, психомоторики, перебудова відношення до спілкування і власного мовлення, корекція мовлення;

б) корекція психомоторики, перебудова відношення до спілкування і власного мовлення, корекція мовлення; в) корекція мовлення подолання заїкання.

18. З якого віку проводяться логоритмічні заняття з дітьми, які мають заїкання?

а) з 5-6 років, коли сформовані основні рухові уміння;

б) з 2-3 років, оскільки у цьому віці швидше долається заїкання;

в) з 6-7 років, коли здійснюється орієнтація дошкільника на шкільне навчання і в дітей сформоване критичне ставлення до власного дефекту.

19. Порушення темпу, ритму мовлення, обумовлене судомним станом м'язів мовленнєвого апарату – це:

а) браділалія;

б) заїкання;

в) тахілалія;

20. Недорозвинення або відсутність мовлення:

а) дислалія;

б) афазія;

в) алалія.

Причини затримки або відсутності мовлення у дитини в 2 роки

Фізіологічні

Слабкість м'язів обличчя і рота.

Проблеми зі слухом, глухота, туговухість.

Вроджені аномалії розвитку губ, піднебіння, язика, м'язів обличчя.

Патології головного мозку і нервової системи.

Психічні захворювання

Аутизм

Психологічні

Переляк

Постійні чвари та скандали між батьками

Несприятлива обстановка в сім'ї (неповна сім'я, відсутність батьків, асоціальні батьки).

Соціальні

Відсутність уваги до дитини з боку батьків.

Постійний доступ дитини до комп'ютера, телевізора, планшету.

Підвищена опіка над дитиною, коли йому немає необхідності щось розуміти і над чимось замислюватись.

Високі вимоги батьків до малюка, насильницькі спроби навчити його говорити.

ВІКОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ Перший рік життя.

1-2 міс. Дитина починає спілкування з дорослим. Малюк намагається спілкуватися за допомогою мимики та активних рухів. Посміхається при спілкуванні з дорослим. Виникає “комплекс поживлення”.

З 3-4 міс. повертається на голос дорослого.

З 3-6 міс. з'являється гуління, яке відрізняється від початкового різноманітністю звуків.

Подовжуються ланцюжки звуків та з'являються сполучення губних звуків з голосними (па, ба, ма). Відбувається перехід до наступного етапу – лепету, який є дуже важливим в розвитку малюка.

В період лепету (6-8 міс.) окремі артикуляції поєднуються в певній послідовності. Відбувається повторне промовляння складів (ба-ба-ба, ма-ма-ма). Спочатку дитина повторює звуки, а пізніше вона починає наслідувати звукам дорослого. Одночасно з лепетом малюк починає проявляти емоційні скрикування, проявляти радість або невдоволення. Промовляючи гучні звуки дитина намагається привернути до себе увагу або виявляє спротив, коли їй щось не подобається. В цей час з'являється здатність до наслідування. Малюк вже може наслідувати дії, наприклад: махати ручкою на прощання, плескати в долоні.

В період 6-12 міс. лепет складається з 4-5 та більше складів. Дитина повторює склади, змінює інтонацію. У деяких дітей в цьому віці з'являються перші слова.

Починається період активного розвитку мовлення. Дитина з кожним днем стає все більш самостійною, активною та проявляє більший інтерес до навколишнього світу. Продовжує розвиватися здатність малюка до наслідування. Значно поширюється запас слів, які дитина розуміє. На прохання дорослого малюк дає певні предмети, вказує на знайомі обличчя, іграшки, картинки. Впізнає своє зображення в дзеркалі, знає своє ім'я. Дитина вже не чекає, коли дорослий почне з нею розмову, а сама починає звертатися, коли хоче їсти, або не може одягнутися. Фрази з двох-трьох слів – є найчастішими висловлюваннями малюка в цьому віці. На цьому етапі фраза є простою та граматично не оформленою.

Третій рік життя

Між 2 та 3 роками активно формується фразове мовлення. Висловлювання дитини стають граматично оформленими. Діти в цьому віці починають засвоювати граматичну будову мовлення: засвоюють відмінкові закінчення, узгоджують прикметник з іменником, використовують деякі прийменники (на, у), оволодівають навичками використання в мовленні форм однини та множини іменників. До трьох років у дитини формуються всі основні граматичні категорії. Відбувається активне зростання словникового запасу. Дитина в цьому віці активно наслідує однолітків та грає в колективні ігри.

Четвертий рік життя

Відбувається істотне покращення в мовленнєвому розвитку. Дитина знає назви багатьох оточуючих предметів. Вона узагальнює їх, тобто розрізняє різні групи предметів та називає їх: посуд, одяг, іграшки, тварини і т.д. Діти 4-го року життя користуються в мовленні простими і складними реченнями. Найбільш розповсюджена форма висловлювання – просте поширене речення “Ми з мамою ходили в магазин за хлібом”, “Я люблю грати великою машиною”. Ваша дитина говорить велику кількість слів, але вимова звуків ще недостатньо чітка. Малюк може добре вимовляти слова, які складаються з двох складів, але при вимові слів з трьох-чотирьох складів може допускати помилки: пропустити цілий склад, переставити склади місцями, пропустити деякі приголосні звуки в середині слова.

П'ятий рік життя

Словниковий запас дитини досягає 1500-2000 слів. В своїх висловлюваннях дитина використовує майже усі частини мовлення. Дитина продовжує засвоювати узагальнюючі слова. Відбувається інтенсивний розвиток граматичної будови мовлення, але дитина ще може допускати граматичні помилки: не завжди вірно використовує відмінкові закінчення, іноді неправильно узгоджує між собою слова. Дитина в цьому віці починає висловлювати особисту думку з приводу якихось подій, розмірковує про оточуючі предмети. За допомогою дорослих малюк переказує казки, повторює невеликі вірші. У більшості дітей в цьому віці покращується звуковимова: правильно вимовляють свистячі звуки (с, з, ц), починають вимовляти шиплячі звуки (ш, ж, ч), але ще можуть замінювати їх один-одним (наприклад, шапка – “сапка”, жовтий – “зовтий”). Звук р в цьому віці діти ще можуть замінювати на й, л або ль (наприклад, рак – “йак”, риба – “либа”, пиріг – “пиліг”).

Шостий рік життя

До кінця шостого року життя активний словник дитини складає від 2500 до 3000 слів. Висловлювання дитини стають більш повними та точними. В п'ятирічному віці діти самостійно складають розповідь, переказують казку, що говорить про оволодіння одним з найважчих видів мовлення – монологічним мовленням. В висловлюваннях дитини з'являються складні речення (Тато дивився телевізор, а ми з мамою читали цікаву книгу). В мовленні дитини з'являються слова, що позначають якість предметів, матеріал з яких вони зроблені (паперовий літак, дерев'яний стіл). Дитина використовує синоніми та антоніми. Дитина вже правильно узгоджує іменники з іншими частинами мови. В мовленні п'ятирічних дітей з'являються присвійні прикметники (собача лапа, заячі вуха), складні прийменники (з-за, з-під). В цьому віці дитина вже оволодіває різною складністю складової структури слів: не пропускає склади, не переставляє їх місцями. Значно покращується звуковимова. Більшість дітей вже правильно вимовляють шиплячі звуки (ш, ж, ч) та звуки р, рь. Але у деяких дітей ще можуть відмічатися заміни тих чи інших складних звуків, або спотворення їх правильної вимови

Структура логоритмічного заняття

Вступна

- Підготовка до мовного, та моторного навантаження (використовуються вправи на розвиток основних рухів та почуття ритму).

Головна

- Включає різні вправи на розвиток уваги, координації рухів, мови з рухами, м'язового тону, відчуття ритму, мовленнєві та мімічні рухи, дрібна моторика, а також слухання, співи, гра.

Заключна

- Повертає дітей у спокійний врівноважений стан.
- Але практика роботи з дітьми вищезгаданої категорії показала, що можна використовувати різні варіанти цієї схеми. Це залежить від низки факторів:

- від психофізичних особливостей дітей дано
- групи, їх стану на момент проведення заняття;
- від корекційних задач на даний період;
- від часу проведення заняття тощо.

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА

Артикуляційну гімнастику бажано проводити щоденно, відводячи на неї від 5 до 15 хвилин, в залежності від віку дитини. Не перевантажуйте дитину, не вимагайте від неї виконання всіх вправ під час одного заняття.

Перед початком роботи необхідно показати дитині вправу та пояснити її виконання. Для того, щоб дитини проявила цікавість до артикуляційної гімнастики, її слід проводити в ігровій формі. Наприклад: "Язичок живе у своєму будиночку - ротуку. Як і в будь-якому будинку у ньому теж є свої дверцята - це губи і зуби. Подивись, як я можу відчиняти і зачиняти дверцята у своєму будиночку, а тепер спробуй ти. Язичок дуже веселий і любить перетворюватися на різні речі (вправи "Лопаточка", "Чашечка", "Голочка", "Трубочка", "Гірка"). А ще він, як і всі діти любить гратися - гойдатися на гойдалці вгору - вниз (вправа "Гойдалка"), грати в хованки (вправи "Змійка", "Годинник"). Та, мабуть, як і ти він великий ласун, любить поласувати чимось смачненьким (Вправа "Смачне варення"). А як швидко він вміє скакати на конячці (Вправа "Конячка")!"

Виконувати артикуляційну гімнастику слід перед дзеркалом, щоб дитина бачила і Ваше обличчя і своє, та могла контролювати виконання вправ.

Частіше хваліть дитину, викликайте позитивний настрій при виконанні артикуляційної гімнастики. Ні в якому разі не сваріть дитину, якщо у неї щось не виходить, або виходить не вірно, це може призвести до того, що дитина взагалі відмовиться виконувати вправи. Звичайно, спочатку дитині буде важко, але через деякий час ви помітите, що рухи стали вже менш напруженими та чіткими.

"Лопаточка"

Широкий язик висунути, розслабити, покласти на нижню губу. Слідкувати, щоб язик не тремтів. Утримувати 10-15 с.

"Неслухняний язичок"

Широкий язик покласти на нижню губу та промовляти "пя-пя-пя", неначе поплескувати свій "неслухняний язичок" верхньою губою.

"Чашечка"

Рот широко відкрити. Широкий язик підняти угору. Потягнутися до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати в такому положенні 10-15 секунд.

"Голочка"

Рот відкрити. Язик висунути далеко вперед, напружити його та зробити вузьким. Утримувати в такому положенні 15 с.

"Гірка"

Рот відкрити. Бокові краї язика притиснути до верхніх кутніх зубів. Кінчиком язика доторкнутися до нижніх передніх зубів. Утримувати в такому положенні 15 с.

"Трубочка"

Висунути широкий язик. Бокові краї язика завернути угору. Подмухати в отриману трубочку. Виконувати в повільному темпі 10-15 разів.

"Годинник"

Висунути вузький язик. Тягнутися язиком поперемінно праворуч - ліворуч. Рухати язиком з куточка рота в повільному темпі під лічбу. Виконати 10-15 разів.

"Конячка"

Присмоктати язик до піднебіння, клацнути язиком. Клацати повільно, сильно. Розтягувати під'язикову зв'язку. Виконати 10-15 разів.

"Грибок"

Відкрити рот. Присмоктати язик до піднебіння. Не відриваючи язик від піднебіння сильно відтягнути вниз нижню щелепу. Зробити 10-15 разів. На відміну від вправи "Конячка" язик не повинен відриватися від піднебіння.

"Гойдалка"

Висунути вузький язик. Тягнутися язиком по чергово спочатку до носа, потім до підборіддя. Рот при цьому не закривати. Вправа проводиться під лічбу 10-15 разів.

"Смачне варення"

Висунути широкий язик, облизати верхню губу та захвати язик у глиб рота. Повторити 10-15 разів.

ПАЛЬЧИКОВА ГІМНАСТИКА

Додаток Е

ЛІХТАРИКИ

Варіант 1. Початкове положення: Розташувати долоні перед собою, випрямити їх та розсунути пальці. Стискати та розтискати пальці на двох руках одночасно, супроводжуючи рухи відповідними фразами. Ліхтарики засвітилися! (випрямити пальці). Ліхтарики згасли!(стиснути пальці)

Вправу виконувати декілька разів.

Варіант 2 (ускладнений). По черзі стискати та розтискати пальці рук на рахунок "раз-два". На "раз": пальці правої руки випрямлені, пальці лівої руки стиснуті. На "два": пальці лівої руки випрямлені, пальці правої руки стиснуті. Спочатку виконувати вправу повільно, потім прискорювати темп. Вправу спочатку можна виконувати на рахунок, а потім рядками, що промовляються ритмічно, супроводжуючи рухи: Вже стемніло на дворі, Засвітилися ліхтарі. Хай ліхтарики горять, Підуть дітлахи гуляти.

КВАСИМО КАПУСТУ

Руками імітуємо відповідні рухи: - Ми капусту шаткували! (двічі) – прямими, напруженими долонями імітуємо рухи сокири: уверхуниз. - Солі в неї ми поклали! (двічі) – пальці зібрані "щіпкою", "солимо капусту". - Ми капусту м'яли, дерли! (двічі) – енергійно стискаємо пальці в кулачки, то одночасно на двох руках, то по черзі. - Смачну моркву туди терли! (двічі) – пальці однієї руки стиснуті в кулак і здійснюють ритмічні рухи уверх-униз по долоні другої руки. Після цього міняємо руки.

МИЄМО РУКИ

1. "Миємо руки": ритмічно потираємо долоні, наче миємо руки. Узяли духмяне мило, Добре руки з ним помили.

2. "Струшуємо водичку з рук": пальці стиснути в кулачок, потім з силою випрямити їх, наче струшуючи водичку. Полетіли від води Бризки з рук туди-сюди.

3. "Витираємо руки": енергійні рухи імітують почергове витирання кожної руки рушником. Рушничок я свій беру, Швидко ручки обітру.

НАПЕЧЕМО МЛИНЦІВ

Варіант 1. По черзі торкатися поверхні столу тильною стороною кисті руки і долонею. На сметані, на яйці Тісто зробим на млинці. Напече нам мама їх Гаряченьких та смачних.

Варіант 2. а) ліва рука торкається столу долонею, права рука – тильною стороною; б) змінюємо позиції. Тепер ліва рука торкається столу тильною стороною, права рука торкається столу долонею. Вправу можна виконувати на рахунок "раз-два" або супроводжуючи рухи віршами (див. 1 варіант).

МІСИМО ТІСТО

Руками імітуємо вимішування тіста. Тісто узяли у мами, Його жужмили і м'яли, Пирогів напечемо Із сметаною з'їмо! На перші рядки дуже енергійно стискаємо та розжимаємо руки в кулачки (одночасно і по черзі). Потім руками виконуємо рухи, наче ліпимо пироги.

ПРАПОРЦІ

Варіант 1. Вихідна позиція: Розташувати долоні перед собою. Одночасно опускати та підіймати долоні, супроводжуючи рухи віршами. Якщо дитина легко виконує ці вправи, запропонуйте їй опускати та підіймати долоні, не згинаючи пальців. Я тримаю у руці Кольорові прапорці.

Варіант 2 (ускладнений). По черзі змінювати положення рук на рахунок: "один-два". "Один": ліва рука випрямлена, піднята у гору, права рука – опущена униз. "Два": ліва рука опущена униз, права піднята у гору.

КУЛЬКА

Вихідна позиція. Пальці обох рук зібрані пучкою і стикаються кінчиками. "Надуваемо кульку": придати пальцям таке положення, яке буває, коли руки тримають м'ячик або кульку. "Кулька лопнула": пальці повертаються у вихідну позицію. Пружну кульку я надую, Мотузочок зав'яжу. Ну а потім її здую, Всім цей фокус покажу.

ЇЖАЧОК

Вихідна позиція. Поставити долоні під кутом одна до однієї. Розташувати пальці однієї руки між пальцями іншої. Ворушити прямими пальчиками. Як ти носиш, їжачок, Так багато колючок?

ЧОВЕН

Вихідна позиція. Обидві долоні поставлені на ребро і з'єднані "ківшиком", великі пальці притиснуті до долонь. По річці плине човен, Він дітлахами повен.

ПАРОПЛАВ

Вихідна позиція. Обидві долоні з'єднані "ківшиком", усі пальці, крім великих, спрямовані у бік "від себе", а великі пальці підняті догори та з'єднані – це "труба". Пароплав пливе по річці, Дим з труби, немов із пічки.

РІЧКА ТА РИБКА

Річка – хвилястий, плавний рух розслаблених кистей рук. Рибка. Вихідна позиція. Випрямлені долоні притиснуті одна до одної. Пальці спрямовані в бік "від себе". Повертати зімкнуті долоні управо та уліво, імітуючи рухи риби хвостом. Хвостиком б'є наша рибка маленька, В річці живе ця манюня гарненька.

ДЕРЕВА

Вихідна позиція. Розташувати кисті рук перед собою долонями до себе. Пальці розведені в сторони та напружені. Після виконання вправи струсити кисті рук. Вітер залетів у гай. Ти дерева не гойдай, (Качати руками з боку у бік) Дуже гілки не клони, Щоб не тріснули вони! (Качати руками униз – уверх, не згибаючи пальців)

ПТАХ П'Є ВОДУ

Вихідна позиція. Пальці зложити пучкою – це "дзьоб". Не відриваючи лікоть від столу, "дзьобом" торкнутися столу. Далі – імітувати рухи птаха: узяти "воду", підняти "голову", поклатати "дзьобом". Птах дістався до криниці, Хоче випити водиці.

ПТАХ ЛЕТИТЬ

Вихідна позиція. Руки розташувати перед собою (долонями до себе). Великі пальці сплести – це "голова" птаха. Решта пальців – "крила". Помахати ними.

В небі пташечка летіла, На галявину присіла. (Помахати "крилами")
Посиділа, відпочила, Й до гніздечка полетіла. (Притиснути долоні до себе)

КВІТКА

Вихідна позиція. Долоні підняті угору, пальці створюють "пуп'янок", основи кистей притиснуті одна до другої. Квітка "розпускається": розводимо одночасно пальці рук у боки, а потім зводимо пальці разом. Вранці сонечко зійшло, розпустилась квітка. А увечері закриє пелюсточки швидко.

ДОНЕЧКА

При виконанні вправи руки розташовані на столі. Почергова зміна положень на рахунок "раз – два". "Раз": ліва рука - кулачок, права рука – долонька. "Два": ліва рука – долонька, права рука – кулачок. Повторити декілька разів. Кулачок, долонька є у мами донька, Ось долонька, кулачок, Ходить донька у садок.

СТІЛЕЦЬ

Варіант 1. Вихідна позиція. Ліву долоню поставити вертикально, пальці уверх – це "спинка" стільця. До неї приставити кулачок правої руки – це "сидіння". Нумо, дітки, молодці, посідаймо на стільці. Небагато треба вміння – Зробимо спинку і сидіння.

Варіант 2 (ускладнений). Змінювати положення рук почергово на рахунок "раз-два". "Раз": ліва рука – "спинка", права рука – "сидіння". "Два": права рука – "спинка", ліва рука – "сидіння".

СТІЛ

Варіант 1. Вихідна позиція. Ліву руку стиснути у кулак – це "ніжка" столу. Зверху накрити "ніжку" випрямленою долонею правої руки – це кришка "столу". Кулачок це буде ніжка, А долонька буде кришка. Поміняли ручки враз, Буде інший стіл у нас.

Варіант 2. На рахунок "раз-два" по черзі змінювати положення рук.

ВОРОТА

Вихідна позиція. Долоні поставити на ребро, пальцями один до одного – "ворота зачинені". Пальці випрямлені та напружені. Ми ворота зачинили, В дім нікого не пустили. Ворота відчиняються та зачиняються.

Вихідна позиція: дивися пункт 1. Потім розвернути долоні паралельно одна до однієї, пальці спрямовані від себе. Повернутися у вихідну позицію. А коли відчинимо їх, Друзів впустимо своїх.

ЗАМОК

Вихідна позиція. Долоні притиснуті одна до одної. Пальці переплести. Далі рухами імітувати слова віршика: Замок на двері тут висить. (Швидко з'єднувати пальці в замок та роз'єднувати). Хто б зміг його нам відчинить? – Потягнули! (Пальці зчеплені, потягнули пальці, не розчіплюючи їх). - Покрутили! (Посовати зчепленими пальцями від себе до себе). - Постукали! (Пальці залишаються у замку, постукає основами долонь одна об одну). - Й відчинили! (Розчепити пальці).

ЗАЙЧИК

Варіант 1. Вихідна позиція. Вказівний та середній пальці витягнути уверх, мізинець та безіменний притиснути до долоні великим пальцем. Утримувати пальці в такому положенні на рахунок до 5-10. Вправу виконувати спочатку кожною рукою по черзі, потім – обома руками одночасно. На зеленому лужку,плигав зайчик в козушку.

Варіант 2. Вихідна позиція (дивися варіант 1). Згибати та розгинати вказівний та середній пальці (униз-уверх) на рахунок "раз-два".

Варіант 3. Вихідна позиція. Ліва рука – "зайчик". Права рука – випрямлена долоня накриває зверху "зайчика" – це "сосна". Потім змінюємо положення рук. Права рука – "зайчик", ліва рука – "сосна". Змінювати положення рук 3-4 рази. Раптом дощ пішов з дощем, Заховався під кущем.

Варіант 4. Вихідна позиція. Вказівний та середній пальці підняті угору. Великий пальчик стукає по безіменному та мізинцю.Зайцю барабан дали, Він застукав: "Раз-два-три"!

КОЗА

Вихідна позиція. Вказівний палець та мізинець випрямити. Середній та безіменний – притиснути великим пальцем до долоні. Спочатку вправу виконувати кожною рукою по черзі. На галявині в лісу. Дід Трохим пасе козу. Потім можна виконувати вправу обома руками, імітуючи козла та козу. Йде коза у хлів мерщій, А козел - назустріч їй.

МІСТОК

Великий та вказівний пальці лівої руки випрямити, розташувати паралельно один до одного та з'єднати з великим та вказівним пальцями правої руки. Решту пальців (середній, безіменний та мізинець) випрямити, притиснути один до одного та утримувати в такому положенні. З дідом ми через ставок Зробимо для всіх місток. Кожен хай сміливо йде, В воду він не упаде!

РАВЛИК

Вихідна позиція. Вказівний, середній та безіменний пальці притиснуті до долоні. Великий палець та мізинець випрямляються, а потім ховаються. Виконувати вправу спочатку однією рукою по черзі, потім обома руками одночасно. Можна зобразити, як равлик повзе по столу. Равлик повагом повзе, Хатку на собі везе.

БДЖІЛКА

Вихідна позиція. Випрямити вказівний палець, решту пальців прижати до долоні великим пальцем. Крутити великим пальцем. Бджілка, бджілка, покружляй, З квіток меду позбирай!

ЖАБКА

Вказівний палець та мізинець підняти угору та тримати напівзігнутими. Середній та безіменний притиснути до долоні великим пальцем. Скаче жабка у траві І скрекоче: "Ква-кве-кві!"

НОЖИЦІ

Вихідна позиція. Великий, безіменний палець та мізинець притиснути до долоні. Вказівний та середній пальці витягнути вперед. Вони то розходяться, то сходяться, імітуючи рухи ножиців. Долонь розташована паралельно столу. Спочатку вправу виконувати повільно, поступово темп прискорити.

Стежити, щоб пальці були прямі. Швачка в дім до нас прийшла, Мені ножиці дала, Я тканини і папір Ріжу, ріжу до сих пір.

КАБЛУЧКА

З'єднати великий та вказівний пальці разом у кільце. Решту пальців випрямити, підняти уверх, та притиснути один до одного. Утримувати у такому положенні до рахунку 5-10. Виконувати вправу кожною рукою по черзі, потім обома руками одночасно. Подивись на мою ручку І побачиш там каблучку.

ОКУЛЯРИ

Вихідна позиція. Зробити обома руками кільця. Піднести до очей, імітуючи окуляри. Краще бачити хотів (хотіла), Окуляри я надів (наділа).

ДРУЖНІ ПАЛЬЧИКИ

Варіант 1. Вихідна позиція. Пальці однієї руки випрямити, притиснути один до одного та утримувати напружені пальці до рахунку 10. Виконувати спочатку кожною рукою по черзі, а потім обома руками одночасно. Після вправи – стряхнути кисті рук. Пальчики живуть в сім'ї, це помічники мої.

Варіант 2. Цю вправу можна попередити невеличким оповіданням про те, яку назву має кожний палець: великий, вказівний, середній, безіменний та мізинець. Вихідна позиція. Усі п'ять пальців витягнуті та розведені в боки – пальчики "посварилися". Потім усі пальці притиснуті один до одного – "помирилися". Чергувати ці дві позиції, супроводжуючи словами: Посварились, - та одразу Помирилися і разом!

КОНСПЕКТ ЗАНЯТТЯ З ЛОГОРИТМІКИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ЗАЇКАННЯМ

(старшого дошкільного віку)

Тема: «Лісові тварини восени»

Мета:

- Формування мовленнєвої компетентності у дітей із заїканням.
- Вдосконалення моторної сфери дитини.
- Розвиток психічних функцій: слухової уваги, рухової пам'яті; емоційної

сфери.

Задачі:

- Удосконалювати навички правильної ходьби в обмеженому просторі.
- Удосконалювати ходьбу з ритмом музики.
- Розвиток мовленнєвого дихання.
- Активізація словникового запасу по темі.
- Удосконалення зв'язного мовлення.

Обладнання: іграшкові лісні звірі, муляжі грибочків та пеньків, мішечки з хвосою.

Хід заняття

Діти заходять по залу. Привітання.

Педагог:

Сьогодні ми пофантазуємо

Усі до лісу помандруємо

А-ну скажіть мені, малята,

Хто хоче в лісі погуляти?

1. Вправа. «Ми йдемо до лісу»

Ми підемо до лісу – (йдуть парами по колу)

Де світяться пеньки – (присідають)

Де ходять хитрі лиси

І шастають вовки – (йдуть на носочках)

Де велетні ялини – (підіймають руки в гору)

Повалені лежать – (опускають руки)

І ласує малиною

Веселе ведмежа – (йдуть як ведмедики)

Де білочка на гілочці

Була і не була – (пересуваються стрибками)

Пів хвостика видніється

З дубового дупла – (описують коло руками, зупиняються)

1. ОСНОВНА ЧАСТИНА.

2. Розвиток слухової уваги «По ліску звірята йшли»

По ліску звірята йшли (діти з'єднують середні та безіменні пальці руки)

І горішки нам несли

Мишенятко не втерпіло (вказівним пальцем і мізинець злегка зігнуті і підняти вгору)

2. Вправа на релаксацію. «За рікою ліс сосновий»

За рікою ліс сосновий,
В лісі запах ялиновий.
По лісочку ми підемо
І пеньочки ми знайдемо.
Діти дихають хвоєю

3. Логаритмічна вправа.

Ха-ха-ха- ми знайшли в лісу їжа.
Жу-жу-жу- щось тобі я покажу.
Южа-южа-южа – попереду там калюжа.
Жок-жок-жок-дам тобі я пиріжок.

4. Регулювання м'язового тонусу.

Листя осіннє швидко кружляє – (діти з листочками кружляють)
Листя під ноги тихо лягає – (присідають)
І під ногами у нас шурудить – (качають руками в сторони)
Дуже втомилось, лягло відпочити – (ложать листочки на підлогу)
Закрапав осінній дощ – (стукають пальцями по колінах)

5. Слухання музики.

«Дощик» муз. М. Любарського.

6. Співи «Дощик» сл. Т. Валгіної.

Гра на металофоні «Звуки дощу»

7. Логаритмічна вправа «Білочка» зв. «о», «а», «у».

Вранці білочки малі

Вчили звуки голосні:

А-о-у, е-и-і,

Дивні звуки голосні!

Ну, а ти не відставай,

З ними разом називай:

А-о-у, е-и-і,

Дивні звуки голосні!

8. Артикуляційна гімнастика для язика.

«Білочка зриває горішки»

9. Рухлива гра. «Різнокольорові листочки»

(діти поділені на три команди. Кожна команда стоїть біля свого листика: жовтий, зелений, червоний. На швидку музику – танцюють по залу, на закінчення – утворюють коло біля свого листочка).

10. Релаксація.

11. Діти спокійно виходять із зали.

Педагог:-Час і діткам повертатись До дитячого садка.
Чи сподобалось, малята,Вам мандрівка така?
(Відповідь дітей)

Додаток 3.1

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК МОВНОГО ДИХАННЯ

Як виконувати вправи

Повітря набирати через ніс, плечі не піднімати, видих повинен бути тривалим і плавним. Необхідно стежити, за тим, щоб не надувалися щоки (для початку їх можна притримувати руками). Не можна багато разів поспіль повторювати вправи, так як це може привести до запаморочення

1. Футбол. Скачати ватяну кульку і поставити два кубики як ворота. Дитина повинна, дмухаючи на кульку, загнати його у ворота.

2. Вітряк. Дитина дме на лопаті іграшки-вертушки або млини з пісочного набору.

3. Снігопад. Зробити сніжинки з вати (пухкі грудочки). Пояснити дитині, що таке снігопад і запропонувати дитині здувати "сніжинки" з долоні.

4. Листопад. Вирізати з кольорового паперу різні осінні листя і пояснити дитині, що таке листопад. Запропонувати дитині подути на листя, так, щоб вони полетіли. Попутно можна розповісти, які листочки з якого дерева впали.

5. Метелик. Вирізати з паперу метеликів і підвісити їх на нитках. Запропонувати дитині подути на метелика так, щоб вона полетіла (при цьому стежити, щоб дитина зробила тривалий плавний видих).

6. Кораблик. Дути плавно і довгостроково на паперовий кораблик.

7. Кульбаба. Запропонуйте дитині подути на Відцвілий кульбаба (стежте за правильністю видиху).

8. Шторм в склянку. Запропонуйте дитині подути через соломинку в склянку з водою (потрібно стежити, щоб щоки не надувалися, а губи були нерухомими).

9. Дитина лежить на підлозі горілиць, руки вздовж тіла. На рахунок від 1 до 6 йде повільний вдих носом, руки при цьому підіймаються вгору уздовж тіла, ковзаючи по підлозі. На рахунок від 1 до 6 йде повільний видих через рот, руки опускаються в початкове положення, але поверху. Повторюємо 3 рази.

Додаток 3.2.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК СЛУХОВОГО УВАГИ

1. Відгадай, що звучить. Потрібно показати малюкові, які звуки видають різні предмети (як шарудить папір, як дзвенить бубон, який звук видає барабан, як звучить брязкальце). Потім потрібно відтворювати звуки так, щоб дитина не бачив сам предмет. А дитина повинна постаратися вгадати, який предмет видаєтакий звук.

2. Сонце або дощик. Дорослий показує дитині, що вони зараз підуть на прогулянку. Погода гарна і світить Сонечко (при цьому дорослий дзвенить бубном). Потім дорослий каже, що пішов дощ (при цьому він вдаряє в бубон і просить дитину підбігти до нього - сховатися від дощу). Дорослий пояснює дитині, що той повинен уважно слухати бубон і відповідно до його звуками «гуляти» або «ховатися».
  3. Розмова пошепки. Суть полягає в тому, щоб дитина, перебуваючи від вас на відстані 2 - 3 метрів, Почув і зрозумів те, що ви вимовляєте пошепки (наприклад, можна попросити малюка принести іграшку). При цьому важливо стежити, щоб слова вимовлялися чітко.
  4. Подивимося, хто говорить. Підготуйте для заняття зображення тварин і покажіть дитині, хто з них «як говорить». Потім зобразите «голос» одного з тварин, не вказуючи на картинку. Нехай дитина вгадає, яка тварина так «говорить».
  5. Чуємо дзвін і знаємо, де він. Попросіть дитину закрити очі і зателефонуйте в дзвоник. Дитина повинна повернутися обличчям до того місця, звідки чути звук і, не відкриваючи очей, рукою показати напрям.
  6. Логопед називає ряд звуків. Діти повинні хлопнути в долоні, коли почують той звук С: А, У, І, Л', І, Т, К, С.
- Гра з м'ячем. Логопед пропонує кожній дитині бути звуком С і «отримати подарунок» - голосний звук (А, О, У, И, І). Далі, кидаючи дитині м'яча, він називає лише голосний, а той, повертаючи м'яч, називає склад зі звуком С (СА, СВ, СУ, си).
7. Логопед читає вірш. Коли діти почують слова зі звуком Л', вони дзвонять у дзвоник: Падають, падають листя. У нашому саду листопад. Жовті, червоні листя. За вітром в'ються, летять.

Додаток 3.3.

ВПРАВА НА РОЗВИТОК МОВНОЇ УВАГИ

1) Ведучий: "Діти, хто з вас більше запам'ятає звуків? Я вимовляти ланцюжок звуків, ви спочатку уважно їх послухайте, а потім по моїй команді повторіть".

Даємо перший ланцюжок: "А-О-У-Е". Потім ведучий просить повторити одного з хлопців. Якщо звуки вимовлені вірно, то ланцюжок звуків повторює хором вся група. Якщо ж була допущена помилка, то ведучий просить: "Хлопці, я був неуважний і прослухав. Допоможіть мені, будь ласка, повторіть звуки ще раз".

Другий ланцюжок може виглядати так: "У-А-И-И-Е-О". Робота йде за тим же алгоритмом. Потім у звукові ряди вводяться разом з голосними і приголосні звуки. Найголовніше - поступове збільшення обсягу після того, як ви переконаєтеся, що діти легко справляються з попереднім вправою.

2) Ведучий: "Друзі, ви вже знаєте всі звуки і букви, добре їх проговорює, швидко знаходите в книзі. Зараз я назву, як і в минулій грі, ланцюжок звуків. Слухайте уважно, а потім по моїй команді повторіть. Але тепер, промовляючи звук, ми будемо малювати його букву (його будиночок) перед собою (у

вертикальному просторі) так, як ніби ми з вами малюємо на аркуші білого паперу".

3) «Літає - не літає». Діти сідають або стають півколом. Ведучий називає предмети. Якщо предмет літає - діти піднімають руки. Якщо не літає - руки у дітей опущені. Ведучий може свідомо помилятися, у багатьох дітей руки мимоволі, в силу наслідування будуть підніматися. Необхідно своєчасно утримуватися і не піднімати рук, коли названий нелітаючий предмет;

4) «Їстівне - неїстівне». Ведучий по черзі кидає учасникам м'ячик і при цьому називає предмети (їстівні та неїстівні). Якщо предмет їстівний, м'ячик ловиться, якщо ні - відкидається.

5) «Найбільш уважний» Вправа на розвиток зорової уваги, пам'яті. Учасники повинні встати півколом і визначити ведучого. Ведучий протягом декількох секунд намагається запам'ятати порядок розташування гравців. Потім по команді він відвертається і називає порядок, в якому стоять товариші. На місці ведучого повинні побувати всі гравці по черзі. Варто нагородити тих, хто не помилився оплесками;

6) Де що було. Дитині показують кілька предметів, що лежать на столі. Коли вона відвернеться, один з предметів прибирають або переставляють. Від дитини потрібно вказати, що змінилося. Починати слід з невеликої кількості предметів, поступово їх збільшуючи.

7) Мавпочки. Мета гри: розвиток уваги, координації рухів, пам'яті. Обладнання: цеглинки одного або декількох кольорів (у всіх дітей та ведучого набори мають бути однаковими), або рахункові палички, або набір для гри "Танграм", "В'єтнамська гра" і т.д.

Хід гри: ведучий пропонує дітям: "Давайте ми з вами сьогодні" перетворимося "в мавпочок. Найкраще мавпочки вміють передражнювати, повторювати все, що бачать". Ведучий на очах у дітей складає конструкцію з цеглинок (або з того матеріалу, на якому проводиться гра). Діти повинні, можливо, точніше скопіювати не лише конструкцію, але і всі його рухи. Варіант: побудовану на очах у дітей конструкцію закривають аркушем паперу чи коробкою і їм пропонується скласти її по пам'яті (потім результат порівнюється зі зразком).

Додаток 3.4.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО РИТМУ І ТЕМПУ

1. Передача м'яча на кожен сильну частку такту. Музика «Італійська полька» С. Рахманінов.

2. Ходьба під музику, якщо темп прискорюється, діти йдуть швидше або біжать, і навпаки.

3. Вихователь стукає ритм, а діти повинні його повторити.

4. Щоб довго будинок стояв, щоб міцним був він, треба обережно забити цвяхи в дошки. (Діти сидять на підлозі схрестивши ноги). Праворуч тук! (Вдаряють праворуч від себе) Зліва тук! (Вдаряють ліворуч від себе) Вперед тук, тук, тук! (Обома кулаками стукають перед собою).

5. Дитина сама отстукивает будь-який ритм, а інші діти його повторюють.

СКОРОМОВКИ-ЛОГОПЕДИЧНІ ЧИСТОМОВКИ

Ла-ла-ла: Алла дівчинка мала.
Ли-ли-ли: В гості ми до неї йшли.
Ло-ло-ло: В Алли тісто підійшло.
Ла-ла-ла: Пирогів вона спекла.
Лле-лле-лле: Чаю Аллочка налле.
Лі-лі-лі: Ось лимони на столі.
Лю-лю-лю: Дуже кисле не люблю.

Ло-ло-ло: Снігом землю замело.
Ля-ля-ля: Стала білою земля.
Лі-лі-лі: Ось замети чималі.
***

Ра-ра-ра: Дуже рада дітвора.
Ар-ар-ар: Ми поїдем в зоопарк.
Ро-ро-ро: Доберемось на метро.
Ру-ру-ру: В зоопарку кенгуру.
Ру-ру-ру: Риє кріт собі нору.
Ру-ру-ру: Заєць обдира кору.
Ра-ра-ра: Закінчилася в нас гра.
***

Рі-рі-рі: Що ти бачиш угорі?
Рю-рю-рю: Бачу ясну зорю.
Рі-рі-рі: Ще що бачиш угорі?
Ря-ря-ря: Небо синє, як моря.
Рі-рі-рі: Ще що бачиш угорі?
Ри-ри-ри: Там літають комари.
Ра-ра-ра: З комарами мошкара.
Ра-ра-ра: Розбігаємось до утра!
***

Ічка-ічка-ічка: Ось глибока річка.
Ачка-ачка-ачка: Пливла по річці качка.
Єчки-єчки-єчки: Знесла вона яєчки.
Чат-чат-чат: Навиводить каченят.
Чить-чить-чить: Плавають діточок навчить.
Іцці-іцці-іцці: Попливуть разом по річці.
***

Чок-чок-чок: Ось червоний бурячок.
Чу-чу-чу: Я капусту посічу.
Щок-щок-щок: В чавунці зварю борщок.
Чний-чний-чний: Получився борщ смачний

Виделкою Вова вареники їв,
А Вітя водиці з відерця відпив.

***

Вже весна і тане крига,
Врешті, весняна відлига.

***

Валя весело сміється,
По вітру волосся в'ється!

Гном в гаю гуляв годину,
Назбирав грибів корзину.
Йшла Ганнуся в гастроном,
Їй шагав назустріч гном.
Ніс с грибами він корзину,
Дав Ганнусі половину.

***

Говірка та горда Ганна –
Господиня бездоганна.

***

Гантелі й гирі підійма,
Сильніш за Гліба в нас нема.

***

Гриць газету покупає,
В ній кросворди розгадає.
І за розум, не за вроду,
Він отрима нагороду.

***

Стигле гроно винограду
Ганна принесла із саду.

***

Скільки важуть пироги?
Покладу їх на ваги.
Їх не треба рахувати,
Краще гостей пригощати.

***

Гусениця в лісочку
Гріла спину на грибочку,
Сонце гаряче пекло,
Їй голівку напекло.
Їй зроблю, коли навчусь
Із газети я картуз.

***

Гава гудзик відшукала,
І в гніздо собі поклала.

«Я гадзиня- мастериця,
Все в гадзівстві знадобиться!»

***

Гоель-могель із яйця
На сніданок їсть вівця!

***

На гринджолах із гори
Їхав натовп дітвори.
Ой! Мала упала Юля
І тепер на лобі гуля.

***

Гелготів гусак на дворі,
Сиділа гава на коморі,
На ганку індик гелготав,
Ну, хто птахів порахував?

По дорозі йду додому,
Все з дитинства тут знайоме:
Деревина-дуб стоїть,
В небо сивий дим летить,
У дворі гуляють діти,
В дім дверцята неприкриті:
Дім запрошує ласкаво:
Тут і деруни, і кава,
Добрі люди проживають,
Про добробут вони дбають.

***

Зі сметаною в обід
Дерунів об'ївся дід.
Да-да-да, ді-ді-ді,
Дерунів об'ївся дід.

***

Дудку дав Дмитро мені,
«Дуй у дірку до-ре-мі!»
Щось не дам її ладу,
Все виходить «ду-ду-ду»!

РОЗВИВАЛЬНА КІНЕЗІОЛОГІЧНА ПРОГРАМА

Вправи для розвитку міжпівкульної взаємодії.

Комплекс №1. 1. Кілочко. Почергово і якнайшвидше перебирайте пальці рук, з'єднуючи в кільце з великим пальцем послідовно вказівний, середній і т.д. Проба виконується в прямому (від вказівного пальця до мізинця) і у зворотному (від мізинця до вказівного пальця) порядку. На початку вправа виконується кожною рукою окремо, потім разом.

2. Кулак – ребро – долоня. Три положення руки на площині столу. Долоня на площині, стиснута в кулак долоня, долоня ребром на площині столу, пряма долоня на площині столу. Виконується спочатку правою рукою, потім – лівою, потім – двома руками разом. Кількість повторень – по 8-10 раз.

3. Лезгинка. Ліву долоню складіть у кулак, великий палець відставте убік, кулак розгорніть пальцями до себе. Правою рукою прямою долонею в горизонтальному положенні доторкніться до мізинця лівої. Після цього одночасно змініть положення правої і лівої рук. Повторіть 6-8 разів. Прагніть високої швидкості зміни положень.

4. Дзеркальне малювання. Покладіть на стіл чистий аркуш паперу. Візьміть в обидві руки по олівцю чи фломастеру. Почніть малювати одночасно обома руками дзеркально-симетричні малюнки, літери. Під час виконання цієї вправи ви відчуваєте, як розслаблюються очі й руки. Коли діяльність обох півкуль синхронізується, помітно зростає ефективність роботи всього мозку.

5. Вуха – ніс. Лівою рукою візьміться за кінчик носа, а правою рукою – за протилежне вухо. Одночасно відпустіть вухо і ніс, лясніть у долоні, змініть положення рук «із точністю до навпаки».

Комплекс №2. 1. Масаж вушних раковин. Промасажуйте мочки вух, потім усю вушну раковину. Наприкінці вправи розітріть вуха руками. 2. Перехресні рухи. Виконуйте перехресні координовані рухи одночасно правою рукою і лівою ногою (уперед, убік, назад). Потім зробіть те саме лівою рукою і правою ногою.

3. Хитання головою. Дихайте глибоко. Розправте плечі, закрийте очі, нахиліть голову вперед і повільно розгойдуйте нею з боку в бік.

4. Горизонтальна вісімка.

Намалюйте в повітрі в горизонтальній площині цифру вісім три рази спочатку однією рукою, потім іншою, потім обома руками разом.

5. Симетричні малюнки. Намалюйте в повітрі обома руками одночасно дзеркально симетричні малюнки (можна промальовувати таблицю множення, слова тощо).

6. Ведмежі погойдування. Гойдайтеся з боку в бік, наслідуючи ведмедя. Потім підключить руки. Придумайте сюжет.

7. Поза скручування. Сядьте на стілець боком. Ноги разом, стегно притуліть до спинки. Правою рукою тримайтеся за правий бік спинки стільця, а лівою –

за лівий. Повільно на видиху повертайте верхню частину тулуба так, щоб груди опинилися навпроти спинки стільця. Залишайтеся в цьому положенні 5-10 с. Виконайте те саме в іншу сторону.

8. Дихальна гімнастика. Виконайте ритмічний подих: вдих у два рази коротший за видих.

9. Гімнастика для очей. Зробіть плакат-схему зорово-рухових траєкторій максимально можливої величини. На ній за допомогою спеціальних стрілок зазначені основні напрямки, у яких повинен рухатися погляд у процесі виконання вправи: униз, уліво, вправо, за годинниковою стрілкою і проти неї, по траєкторії «вісімки». Кожна траєкторія має свій колір: №1,2 – коричневий, №3 – червоний, №4 – блакитний, №5 – зелений.

Комплекс №3. Попередньо намалюйте на картці (розміром із поштову листівку) дві лінії у вигляді символу Х. Зафіксуйте погляд на перетині цих ліній, виконуючи при цьому наступні вправи.

1. Стоячи. Піднесіть (невисоко) ліву ногу, зігнувши її в коліні, і кістю (ліктем) правої руки доторкніться до коліна лівої ноги, потім те саме з правою ногою і лівою рукою. Повторіть вправу 7 разів. Коли рука торкається протилежного коліна, а погляд у цей момент сконцентрований на перетині ліній літери Х, ніби «перетинається» середня лінія лівої і правої півкулі мозку. Вправа допомагає двом півкулям працювати одночасно.

2. Паровозик. Праву руку покладіть на ліву, одночасно роблячи 10-12 маленьких кіл зігнутою в ліктьовому суглобі лівою рукою, плечем уперед, потім стільки ж назад. Поміняйте позиції рук і повторіть вправу.

3. Перехресне марширування. Зробіть 6 пар перехресних рухів, «маршируючи» на місті і торкаючись лівою рукою правого стегна і навпаки. Повторіть «марширування», виконуючи однобічні підйоми стегна-руки вгору. Потім знову повторіть вправу. Дивіться при цьому на перетин ліній літери Х. Вправу повторіть 7 разів. Різновид цієї вправи – ходіння з високим підніманням рук і ніг.

4. Млин. Виконуйте так, щоб рука і протилежна нога рухалися одночасно, з обертанням очей вправо, вліво, вгору, вниз. При цьому торкайтеся рукою протилежного коліна, «перетинаючи середню лінію» тіла. Час вправи 1-2 хв. Подих вільний.

5. Перехрест. Для виконання цієї вправи пропонується чистий лист щільного паперу з намальованим на ньому символом Х. Він розташовується на площині, на відстані приблизно 20 см від очей, при цьому його освітлення повинне бути нормальним і рівномірним. Необхідно протягом 45 с. дивитися в центр перехреста (після тижневих занять образ перехреста викликається довільно). Через 45 с. погляд переведіть на світле тло. З появою образу око закрийте, а перехрест повільно перенесіть в область чола, а потім у тім'я. Це символ єдності мозку. Вправу повторюйте 3 рази.

6. Вправа «Погляд уліво вгору». Поза: правою рукою фіксуйте голову за підборіддя. Узявши олівець чи ручку, ліву руку викиньте убік і вгору під кутом 45 градусів так, щоб, закривши ліве око, правим не можна було бачити

предмет у лівій руці. Після цього починайте робити вправу протягом 7 с. Дивіться на предмет у лівій руці, потім змінійте погляд на «прямо перед собою» (рахунок 1-2-3-4-5-6-7). Вправу виконуйте 3 рази, потім доводьте до 8 разів. Потім вправу виконуйте «з точністю до навпаки».

Вправи на м'язову й емоційну релаксацію.

Орієнтовний перелік музичних творів.

Заспокійлива музика: Й.-С.Бах — Менует ре мінор, А.Лядова — Колискова, П.Чайковський — Танець феї Дражел, В.Барвінський — Сонечко, П.Чайковський — Пісня жайворонка, В.Сокальський — Пташка. Бадьора музика: Р.Шуман — Марш; О.Бородін, танці з опери «Князь Ігор», — Гопак; П.Чайковський — Танок маленьких лебедів; О.Білаш — Непосида. Сумна музика: Й.-С.Бах — Волинка, П.Чайковський — Хвороба ляльки, — Пісня жайворонка, Л.Бетховен — Аллегретто. Весела танцювальна: М.Глінка — Полька, В.Моцарт — Гумореска, В.Моцарт — Турецький марш, П.Чайковський — Комаринська. Тривожна музика: М.Лисенко — Коза Дереза, К.Сен-Санс — Карнавал тварин, С.Прокоф'єв — Петро і вовк.

Психогімнастика. Орієнтовний перелік психогімнастичних етюдів
Орієнтовний перелік музичних творів. Іграшки: П.Чайковський — Нова лялька, — Марш олов'яних солдатиків, — Хвороба ляльки, — Гра у коники. Пори року: П.Чайковський з циклу — Пори року, — Вальс квітів, — Пісня жайворонка. Музичні інструменти: твори у виконанні симфонічного оркестру, П.Чайковський — Комаринська